

Ehdotuksia ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden olosuhteisiin liittyvien epäkohtien korjaamiseksi

Markku Wallin
28.2.2014

Työn lähtökohta: Kysymys ulkomaisten metsämarjanpoimijoiden olosuhteista

Suomeen tulee lakan, mustikan, variksenmarjan ja puolukan poimintaan vuosittain yli 4 000 henkilöä muista maista, osa laajasta Euroopasta. Vuonna 2013 selvästi suurin ryhmä, 3 500 henkilöä saapui Thaimaasta, josta heitä on tullut jo noin kymmenen vuoden ajan. Toiminta on vähitellen laajentunut osittain sen vuoksi, että suomalaiset eivät enää poimi riittävästi marjoja jalostajien tarpeisiin. Thaimaalaiset ovat osoittautuneet tuloksellisiksi poimijoiksi, vaikka olosuhteet heidän kotipaikoillaan Thaimaan maaseudulla ovat maaston ja sään puolesta täysin erilaiset. Marjojen poimintakausi Suomessa osuu yhteen sellaisen jakson kanssa, jolloin maataloilla Thaimaassa on vähän tekemistä. Poimintaa Suomessa tehdään noin 8 - 10 viikon ajan heinä-, elo- ja syyskuussa ja onnistuessaan se voi tuoda poimijalle jopa kahden vuoden tulot heidän Thaimaan tuloihinsa verrattuna.

Poiminta voi myös thaimaalaisen poimijan kannalta eri syistä epäonnistua ja matka päätyä hänelle tappiollisesti. Parhaina vuosina tappiolle jääviä on vain muutamia, mutta esimerkiksi kesällä 2013 tappiolle jäi useita kymmeniä henkilöitä ja koko poimijajoukon keskimääräiset tulot jäivät verraten heikoiksi. Osittain tästä aiheutui ongelmia, jotka näkyivät myös julkisuudessa sekä Suomessa että Thaimaassa. Vaikka toiminta yleensä sujuu hyvin, niin eriasteisia ongelmia on esiintynyt vuosittain. Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) on Suomea koskevassa raportissaan (CRI(2013)19) suositannut, että viranomaiset puuttuvat kausityöntekijöitä koskevaan ongelmaan huolehtimalla siitä, että työsuojeluviranomaiset seuraavat heidän tilannettaan.

Ketju, jonka kautta thaimaalaiset tulevat Suomeen poimimaan metsämarjoja, on monipolvinen ja useassa kohdin epäselvä suhteessa suomalaiseen normiajatteluun. Useat toimijat hyötyvät poimijoista tavalla, johon liittyy osittain kyseenalaistettavia piirteitä ja ainoa, jolla koko prosessissa on merkittävä henkilökohtainen riski, on poimija.

Ulkoasiainministeriö ja sen Bangkokin lähetystö on toimintaan liittyvän harkinnanvaraisen viisumin myöntökäytännön vuoksi ottanut jo pitkään roolia poimijoiden aseman turvaamisessa. Tämä toiminta on kuitenkin lähetystölle suuritöinen, osin vieras ja haittaa merkittävästi lähetystön normaalia toimintaa. Suomi on kansainvälisissä yhteyksissä pitkään profiloitunut ihmisoikeuksien ajajana ja jotkin marjanpoimijoiden käytännössä kohtaamat olosuhteet näkyvät ulospäin ihmisoikeusongelmina. Osittain ongelmat ovat sen luonteisia, että niillä voi perustella vallinneen käytännön lopettamista tai merkittävää rajoittamista. Toiminta on kuitenkin jatkunut melko vakiintuneissa puitteissa pitkään ja sillä on positiivista taloudellista merkitystä sekä Suomessa että Thaimaassa. Siksi on parempi edetä epäkohtia korjaavalla linjalla.

Sain thaimaalaisten metsämarjanpoimijoiden olosuhteisiin kohdistuvan selvitystehtävän työ- ja elinkeinoministeriöltä ja ulkoministeriöltä (Liite 1). Molempien ministeriöiden tehtäviin kuuluu suomalaisen elinkeinotoiminnan edistäminen kestävästi, missä ministeriöt myös tekevät kasvavasti yhteistyötä. Kestävyyteen kuuluu, että toiminnassa kunnioitetaan ihmisarvoa myös taloudellisesti.

Toimeksiannossa todetaan, että työssä on otettava huomioon aiemmat selvitykset marjanpoimijoiden tilanteesta: Ulkomaiset metsämarjanpoimijat Suomessa, tutkijat Pekka Rantanen ja Jarno Valkonen (15.12.2011) sekä Metsämarjanpoimijat. Hankkeen loppuraportti. SM:n julkaisuja 14/2007. Hyödyllinen on ollut myös Markku Hirvosen Poliisihallitukselle tekemä selvitys Ulkomaista työvoimaa koskevan sääntelyn toimivuus (9.3.2012). Kotimaisten raporttien lisäksi olen käyttänyt Ruotsin SwedWatchin ja ILO:n Aasian yksikön laatimia Raportteja poimijoiden ongelmista Ruotsissa. Kesän 2013 pahimmasta ongelmakohteesta Suomessa on syntynyt todella laaja sosiaalisessa mediassa ja lehdistössä käyty keskustelu, josta sain koosteen STT:ltä.

Kaikista näistä raporteista on työssäni ollut hyötyä, mutta ilman edellä mainittujen tutkijoiden perusteellisesti marjanpoiminnan ongelmatiikkaa kuvaava selvitystä ei työ olisi mitenkään ollut mahdollista annettussa ja hyväksymässäni aikataulussa. En ollut aiemmin perehtynyt aiheeseen. Olen saanut työn kuluessa lisätietoja Pekka Rantaselta, mistä ja käymistämme keskusteluista on ollut iloa. Tutkijoiden raporttia on itse asiassa hyvä lukea rinnan tämän raportin kanssa, mutta osa ehdotusten taustalla olevista asioista on raportissani uusia.

Toimeksiannon edellyttämänä olen kuullut työmarkkinajärjestöjä 14.11.2013. Paikalla tilaisuudessa olivat työnantajien edustajista Elinkeinoelämän keskusliitto EK, Kuntatyönantaja KT ja Valtion työmarkkinalaitos VTML sekä työntekijöiden edustajista Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK.

Olen tavannut tai muuten keskustellut hyödyllisesti useiden henkilöiden kanssa Suomessa. Heihin kuuluvat Veli-Pekka Rautava ja Rauno Merisaari ulkoasiainministeriöstä, vähemmistövaltuutettu Eeva Biaudet, Tomi Peltonen Verohallituksesta, Heikki Levón Oulu-Koillismaan pelastuslaitoksesta, Mika Neitola Lapin pelastuslaitoksesta, Janne Heikkinen Kainuun pelastuslaitoksesta, Thaimaan suurlähettiläs Rachanant Thananant, Simo Kohonen IOM:n (International Organisation for Migration) Helsingin toimistosta, Mari Jääskeläinen Elintarviketeollisuusliitosta, Vernu Vasunta Kiantama Oy:stä, Jukka Kristo Polarica AB:stä, Risto Isohätälä KasvisHovi Oy:stä, Timo Karppinen Kaskein Marja Oy:stä, Magnus Anderson Hommanäs Gård Oy:stä, Markku Tornberg ja Leena Penttinen MTK:sta, marjoja vuosittain poimivat ja myyvät Hilikka Karakko, Arto Kämärä ja Lenna Takarautio sekä Jaakko Ylitalo Lapin liitosta (eläkkeellä). Monet heistä ovat toimittaneet minulle aineistoja, joista olen kiitollinen. Olen saanut hyödyllisiä aineistoja myös Simo Moisioilta Arktiset Aromit ry:stä. Mika Pantzar Kuluttajatutkimuskeskuksesta kartoitti hyödyllisesti marjamarkkinaa Suomessa. Timo Tuokolta (Tuokko Oy) sain yhtiölainsäädännön alaan kuuluvan lausunnon.

Työn alussa tapasin noin 15 poimijaa, jotka jäivät tänne, koska kokivat, että heitä ei ollut kohdeltu oikein (osa ns. 50 poimijan tapauksesta). Kävin heidän kanssaan noin puolentoista tunnin keskustelun ilman heihin liittyneitä tukihenkilöitä (tulkkina Chiraret Chaipinit Professional Oy:stä).

Työhön sisältyi matka Bangkokiin ja Thaimaan maaseudulle. Lisäksi matkaan osallistui Kim Kuivalainen ulkoasiainministeriöstä sekä Kirsti Westphalen ja Liisa Uschanov-Eskelinen Bangkokin lähetystöstä. Erittäin hyödyllisen matkan valmistelusta ja ohjelman kokoamisesta vastasi suurlähetystö, josta erityinen kiitos Liisa Uschanov-Eskelisellem. Tällä matkalla perehdyttiin Thaimaan työministeriön, alueellisen työvoimahallinnon sekä poimijoita valitsevien ja avustavien koordinaattoreiden rooliin poimijaprosessissa. Ministeriö järjesti keskustelutilaisuuden, johon osallistuivat mm. kansliapäällikkö Jirasuk Sugandhajati, ylijohtaja Pravut Khiengpol, apulaisosasto-päällikkö Winai Luwirojn, ulkomailla työskentelyn hallintoyksikön päällikkö Sombat Niversat, kansainvälisen yksikön johtaja Sakdinath Sontisakyothinja ja tarkastaja Anchalee Sintuphant. Koillis-Thaimaassa tutustuttiin alueellisen työvoimatoimiston työhön ulkomaantyön järjestämisessä. Kävimme myös kylissä, joista suuri osa poimijoista Suomeen lähtee ja tapasimme Suomessa käyneitä poimijoita. Alueellinen työvoimahallinto järjesti paikalla seminaarin, johon osallistui delegaatiomme ja Thaimaan viranomaisten lisäksi noin viisikymmentä poimijaa ja koordinaattoria.

Keskustelimme lisäksi hyödyllisen avartavasti Suomen suurlähettilään Kirsti Westphalenin, Ruotsin suurlähettilään Klas Molinin ja Ruotsin lähetystössä maahanmuuttoasioista vastaavan Cecilia Ståhlin, YK:n International Labour Organisationin (ILO) paikallisen edustajan Tuomo Poutiaisen, International Organisation for Migrationin (IOM) Jeffrey Labovitzin ja Dragan Aleksoskin, Finnairin maaedustajan Jan Skutnabbin sekä Polarican ja Kiantama Oy:n koordinaattorin Kalyakorn Phongphitin (Durian) kanssa.

Toimeksiannon mukaan minun oli mahdollista saada avukseni tukiryhmä, johon ovat kuuluneet; Kim Kuivalainen ulkoasiainministeriöstä, Harri Sivula sisäministeriöstä, Tapani Aaltela sosiaali- ja terveys-ministeriöstä, Pekka Tuunainen ympäristöministeriöstä sekä Tarja Kröger ja Olli Sorainen työ- ja elinkeinoministeriöstä - kiitokset heille työtä edistäneistä keskusteluista ja saamistani aineistoista. Erityisesti Olli Sorainen ja Tarja Kroger TEM:istä sekä Kim Kuivalainen UM:stä ovat tehtävän antaneiden ministeriöiden edustajina käyttäneet runsaasti aikaansa työssä avustamiseen.

Kiitän vuolaasti myös avustajaani Marjukka Piiparista, joka kokosi, käsitteli ja kommentoi sekä oikoluki aineistoja sekä Marie Kurténia jonka työ assistenttina mahdollisti tässäkin tapauksessa minulle monin tavoin helpomman asioiden hoidon. Tekstien täsmentämiseen sain merkittävää apua myös Anna-Riitta Wallinilta oikeusministeriöstä.

Toivon, että raportistani on hyötyä paitsi Thaimaasta peräisin olevaan marjanpöimijaprosessiin, myös mahdollisista muista Aasian maista (kuten Vietnamista, Kambodzasta tai Myanmarista) aikaa myöten lisääntyvään kausityöntekijöiden tuloon Suomeen.

Helsingissä 28.helmikuuta 2014

Markku Wallin

Sisällysluettelo

Metsämarjojen markkinat, marjanostajayritykset ja vuosien 2011 - 2013 tilanne	6
Poimijoiden tulo Thaimaasta Suomeen	7
Suomeen tulo poimijoiden kannalta: riskit ja olosuhteet.....	12
Maahantulon lupaperusta	13
Poimijoiden työmarkkina-asema ja verotus	19
Toiminnan suhde ihmiskauppaan	21
Ulkomaalaiset jokamiehen oikeuteen liittyvänä erityiskysymyksenä	26
Marjojen jalostus	26
Todettuja ongelmia yhteenvetona	27
Poimijoiden työmarkkina-asema.....	27
Koordinaattoreihin ja marjanostajiin liittyvät ongelmat poimijoiden maahantulossa.....	27
Ongelmat majoitus-, kuljetus- ja ruokailujärjestelyissä.....	30
Muut ongelmat.....	30
Johdattelua ratkaisuesityksille.....	31
Ehdotukset	34
Työmarkkina-aseman selkeyttäminen	35
Erillislakivaihtoehto	36
Muuta Suomessa toteutettavaa	37
Toimenpiteitä Thaimaassa.....	38

Metsämarjojen markkinat, marjanostajayritykset ja vuosien 2011 - 2013 tilanne

Metsämarjojen markkinat ovat kansainväliset. Pohjoismaista Ruotsi ja Suomi ovat suuria marjojen tuottajia ja ostajia, mutta mustikan tarjonta kansainvälisille markkinoille Ukrainasta ja Puolasta sekä puolukan tarjonta Puolasta ja Kiinasta ovat kasvaneet merkittävästi. Roskaisena ostettujen mustikan, puolukan ja lakan arvo oli vuonna 2012 noin 29 miljoonaa euroa. Mustikan ja puolukan poimitut määrät olivat poikkeuksellisen suuret kyseisenä vuonna. Puhdistettuna marjojen arvo lähes kaksinkertaistuu. Jalostettuna ja kuluttajapakkauksissa myytynä arvo saattaa edelleen tästä kaksinkertaistua, mutta täysin selkeää kuvaa ei ole muodostettavissa.

Metsämarjaliiketoiminnan koko ketju työllistää noin 2 200 suomalaista.

Marjojen jalostus jää meillä lähes täysin siihen, että niitä myydään puhdistettuna, pakataan kuluttajapakkauksiin tai niistä tehdään mehuja ja hilloja. Jalostusarvo jää alhaiseksi ainakin verrattuna arvioihin siitä, mitä marjojen hyvistä ominaisuuksista voisi erilaisina terveystuotteina saada aikaan. Marjoja ostavista maista ainakin Japanissa jalostetaan mm. ihonhoito- ja muita terveystuotteita, joiden markkinointi on aktiivista. Suomessa marjojen ominaisuuksia on tutkinut mm. VTT, joka on löytänyt niiden ominaisuuksista huomattavan tuotepotentiaalin. Ruotsi mainostaa ruotsalaisia marjoja maailman parhaiksi isoilla kampanjoilla ja luo etulyöntiasemaa kansainvälisille markkinoille. Kanada ja USA käyttävät yhdessä kymmeniä miljoonia dollareita mainostaakseen Pohjois-Amerikan viljeltyjä metsämarjoja lisätäkseen niiden käyttöä ja tukeakseen vientiä. Suomi on jäljessä tuotteistamisessa; markkinoinnin vahvistaminen olisi tärkeää myös kotimaisen kulutuksen kasvattamiseksi.

Suurimpia marjojen ostajayrityksiä Suomessa ovat olleet Polarica Oy (Ab), Kiantama Oy, Riitan Herkku Oy/Korvatunturin Marja Oy, Kasvishovi Oy, Marja Bothnia Berries Oy ja Ber-Ex Oy. Useimmat näistä myös jalostavat marjoja, mutta muutama yritys toimii pelkästään jalostajien alihankkijana.

Vuonna 2012 Suomesta kerättiin mustikkaa Marsi-tilaston mukaan myyntiin suurimmille kaupallisille yhtiöille noin 6 800 tonnia, josta yli puolet Itä-Suomessa. Mustikkaa tuotiin Suomeen vuonna 2012 noin 4 800 tonnia ja vietiin 3 040 tonnia. Tilastollisesti mustikkaa tulee Suomeen eniten Ruotsista, Virosta ja Venäjältä, mutta osa tästä kiertää Suomeen näiden maiden kautta Ukrainasta ja Puolasta. Ukraina ja Ruotsi ovat suurimmat poimitun mustikan tuottajat, kumpikin 12 000 tonnia. Osassa marjoista Suomi on kauttakulkumaa. Norja on suurin ulkomainen lakan ostaja. Vuoden 2013 tilastot eivät ole vielä valmistuneet.

Vuonna 2012 mustikoista maksettiin poimijoille noin 1,80 euroa kilolta roskaisena ja 2,95 euroa puhdistettuna. Kesällä 2013 mustikasta maksettiin selvästi vähemmän, roskaisena 1,20 - 1,40 euroa kilolta. Vientiin tarkoitettua jäädytetystä mustikasta maksettiin tullitilaston mukaan noin 4 euroa kilolta. Suomi sai viedystä mustikkakilosta noin 20 % enemmän kuin maksoi tuodusta. Ylivoimaisesti tärkein vientimaa oli Kiina, jonne vietiin 1 400 tonnia. Osa marjoista jatkaa sieltä suoraan tai jalostettuna mm. Japaniin, jossa etenkin suomalaisen ja ruotsalaisen marjan tutkimuksissa hyviksi todettuja terveysvaikutuksia arvostetaan.

Marjakaupassa suomalaisten ja ruotsalaisten yhtiöiden rinnalle on tullut Baltian maista kilpailijoita, joiden pelätään haittaavan meneillään olevaa pyrkimystä muodostaa puhtaasta pohjoismaisesta marjasta vientibrändi.

Puolukkasato oli Suomessa runsas (etenkin Itä-Suomessa) vuosina 2011 ja 2012. Edellisenä vuonna puolukkaa kerättiin myyntiin noin 8 500 tonnia ja jälkimmäisenä 8 700 tonnia. Puolukan osalta tullitilat ovat mustikkaa vaikeammin tulkittavissa, koska nimike sisältää vähäisempiä määriä mm. variksenmarjaa, lakkaa, karpaloa ja tyrniä. Jäädytettyä puolukkaa tuotiin vuonna 2012 noin 4 100 tonnia ja tuoretta noin 15 tonnia. Tuontia oli etenkin Ruotsista, Venäjältä, Puolasta ja Virosta. Vientiä oli noin 4 400 tonnia ja vienti laski merkittävästi edellisestä vuodesta (6 300 tonnia), johon yksi syy on Kiinasta peräisin oleva tarjonta. Vientiä oli etenkin Ruotsiin, Saksaan ja Itävaltaan.

Kaikki metsämarjojen poiminta ei tilastoidu Marsiin, joka kokoaa tiedot suurimmilta ostajilta. On arvioitu (Vaara, Saastamoinen, Turtiainen), että suomalaiset kotitaloudet poimivat 5 000 - 6 000 tonnia omiin tarpeisiinsa ja pienille marjojen ostajille.

Vuosien 2011 ja 2012 runsas puolukkasato yhdessä muualta kansainvälisille markkinoille lisääntyneen tarjonnan kanssa aiheutti pakastettujen marjojen varastointitilojen täyttymisen. Varastot ovat täynnä yhä vuoden 2014 alussa. Ruotsissa marjasato ja poimintatulos oli erityisen hyvä kesän 2013 poimintakaudella ja sielläkin varastot ovat täynnä ilmeisesti sekä puolukkaa että mustikkaa. Tilanne vaikutti jo kesällä 2013 siihen, että ulkomailta maahan tuotuja poimijoita ei täysimittaisesti opastettu ja kannustettu hyviin poimintatuloksiin puolukan poimintavaiheessa, mikä näkyi myös poimijoiden tulojen kertymisen hidastumisena poimintakauden loppua kohti mentäessä. Puolukasta maksettu hinta painui alhaiseksi. Joillain alueilla puolukan sato jäi myös huonohkoksi. Tästä seurasi keskimääräisten nettotulojen jäänti alle Bangkokin lähetystön asettaman tavoitetason (tarkemmin jäljempänä) ja tappiollinen tulos suurelle joukolle poimijoista. Osa marjojen ostajayrityksistä ei saanut marjojaan kaupaksi ja viivytti poimijoiden ja matkojen rahoittajien tuloja niin, että loput maksusuoritukset tapahtuivat vasta helmikuussa 2014.

Suurimmat puhdistetun marjan ostajat Suomen markkinoille ovat Kesko ja S-ryhmä, joilla yhdessä suurimpien marjanostajien kanssa on keskeinen asema ostohinnan määrittämisessä.

On pelättävissä, että ongelmat kasvavat varastotilanteen johdosta tulevan kesän 2014 poimintakautena. Siitä huolimatta ostajayritykset ovat hakeneet viisumikiintiöitä samoille poimijamäärille kuin kesää 2013 varten.

Ulkomaisten poimijoiden osuus suurille marjanostajille myyntiin tulevien marjojen poiminnasta vaihtelee vuosittain noin 60 - 75 % välillä. Varastotilanteen vuoksi on syytä suhtautua varovasti siihen, että poimijoita kutsuttaisiin Suomeen yhtä suurta määrää kuin vuonna 2013. Mustikan poiminta ei riitä muodostamaan poimijoille riittävää nettotuloa.

Poimijoiden tulo Thaimaasta Suomeen

Tutkijoiden Rantanen ja Valkonen raportista löytyy hyvä kuvaus poimijoista ja prosessin toimijoista ja asiaan perehtyvän kannattaa lukea koko raportti. Tässä luvussa asiat esitetään hyvin tiiviisti ja huomio kiinnitetään esiin nousseisiin positiivisiin ja negatiivisiin seikkoihin.

Poimijoiden matkan järjestämiseen osallistuu heidän itsensä lisäksi useita toimijoita, jotka hyötyvät taloudellisesti prosessissa. Näitä ovat

- koordinaattorit, jotka rekrytoivat poimijoita ja järjestävät heidän matkansa ja poiminnan Suomessa;
- paikallinen työvoimahallinto, jolle maksetaan lupa ulkomaille työhön lähtemisestä ja joka pitää kirjaa koordinaattoreista;

- thaimaalainen valtion omistama maatalousalan pankki BAAC, jolta noin 40 % poimijoista saa lainaa matkaa varten;
- yksityiset lainoittajat, joista osa voi olla sukulaisia;
- Suomen Bangkokin lähetystö, joka perii myöntämästään viisumista maksun;
- Finnair, joka lennättää lähes kaikki poimijat;
- Suomessa poimijoille majoituksen, kuljetuksen ja ruokailun myyvät;
- marjojen ostajayhtiöt, jotka myös toimivat poimijoiden varsinaisina maahan kutsujina.

Poimijat maksavat joitain kuukausia ennen matkalle lähtöä matkan järjestävälle marjanostajayhtiölle tai sitä edustavalle koordinaattorille yleensä noin 1 600 €, johon sisältyy lentolipun ja yhteysmatkojen sekä viisumin hinta, maksuja viranomaisille (ainakin matka- ja sairausvakuutus sekä ulkomaille työhönmenon rekisteröinti) ja koordinaattorin palkkio.

Majoituksen ja autonvuokrauksen lisäksi poimijat kuluttavat Suomessa eniten rahaa polttoaineisiin, jotka he joutuvat yleensä itse maksamaan ja jonkin verran elintarvikkeisiin (he tuovat usein mukanaan osan elintarvikkeista ja lääkkeitä, joista etenkin särkylääkkeitä voi poiminnan rasitusten vuoksi kulua paljonkin). Poimijoista aiheutuu kustannuksia mm. terveyskeskuksille, jotka ovat ajoittain pyytäneet kiinnittämään huomiota mahdollisuuteen korvata poimijoiden tuoma ylimääräinen kustannus.

Koordinaattoreiden keskeisessä roolissa on jonkin verran tapauskohtaista vaihtelua, mutta yleisimmin siihen kuuluu poimijakandidaattien haastattelu ja valinta, lyhyt koulutus Thaimaassa ensi kertaa Suomeen tuleville, viisumijärjestelyt, avustaminen rahoituksen hankinnassa, matkaoppaana toimiminen, poiminnan valvominen ja poimijatulosten kirjaaminen poimintaleireillä Suomessa, joissain tapauksissa myös osallistuminen majoituksen, kuljetusten ja ruokailun järjestämiseen ja marjapaikkojen etukäteinen etsiminen. Koordinaattori myös sovittelee mahdollisia riitoja leireillä ja neuvottelee poimijoiden kanssa mahdollisissa ongelmatilanteissa. Isompien ryhmien koordinaattoreilla on apukoordinaattoreita, jotka osallistuvat sekä poimijoiden rekrytointiin, että muuhun prosessissa avustamiseen. He toimivat usein myös leirien käytännön toiminnan järjestäjinä ja kirjanpitäjinä.

Koordinaattorit perivät poimijoilta maksun, joka suurlähetystölle annettujen ilmoitusten mukaan vaihtelee välillä 80 - 320 €. Vaihteluvälin syitä ei ole pystytty täysin selvittämään, mutta osittain sitä selittää vaihtelu annetuissa palveluissa ja se veloitetaanko jotkin poimijoiden kuluerät erikseen vai sisältyvätkö ne koordinaattoripalkkioon. Useimmissa tapauksissa koordinaattori joutuu antamaan Thaimaan valtion maatalouspankki BAAC:ille pantin, joka vastaa 10 - 15 % poimijoiden lainoista. Jos koordinaattorilla ei ole tähän omaa rahaa, hän saa panttia vastaavan lainan poimijat kutsuvalta marjojen ostajayhtiöltä (joka siis itse asiassa on varsinainen takaaaja) ja on myös mahdollista, että marjojenostajayhtiö antaa takuun suoraan pankille. Pantin rahoittaakseen koordinaattori voi myös periä erillistä maksuosiota poimijoilta, mikä näkyy korkeampana koordinaattoripalkkiona. Suurin marjojen ostajayhtiö Polarica Oy/Ab (ruotsalainen, mutta pääosin suomalaisten omistama) maksaa lennot poimijoille (ja katsoo tämän poimijoiden velaksi itselleen), jolloin poimijoiden tarve velanottoon Thaimaassa vähenee. On myös epäilty, että osassa tapauksista osa koordinaattorin saamasta maksusta kulkee "kirjanpidon" ulkopuolella eikä näin ollen näy lähetystölle annetuissa selvityksissä. Koordinaattorit saattavat myös lainata poimijoille rahaa matkan kustannuksiin; heidän perimästään korosta ei ole tietoa, mutta se rinnastunee yksityisiin lainoihin ja voi olla hyvinkin korkea.

Toiminta voi olla koordinaattoreille hyvin kannattavaa etenkin verrattuna Thaimaan normaaliin tulotasoon. Suurimpien yhtiöiden koordinaattori järjestää Suomeen 600 - 800 (ja toimiessaan useamman yhtiön koordinaattorina jopa 1 500) poimijaa. Pitkään toimineen koordinaattorin kuluja pienentää mm. se, että suuri osa (joissain tapauksissa 50 - 80 %) poimijoista on jo aiemmin ollut

Suomessa tai Ruotsissa poimimassa, jolloin mm. opastus tai apukoordinaattoreiden tarve ei aiheuta menoja. Koordinaattori kuitenkin maksaa mm. leirikokkien, autonkorjaajien ja kirjanpitäjien palkkioita ja matkakustannuksia. Siitä huolimatta koordinaattorin vuotuinen nettotulo toiminnasta voi nousta kymmeneen tuhansiin euroihin, laskennallisesti suotuisassa tilanteessa jopa yli 100 000 euron. Vaikka työtä voi pitää vaativana, ansaintamahdollisuus houkuttelee pyrkimään mahdollisimman suuriin poimijamääriin. Näin suuren luokan toimijoita koordinaattoreista on vain muutama ja useimpien vuositulot voidaan arvioida kymmeniksi tuhansiksi, mikä sekin Thaimaan tulotasoilla on huomattava – kymmenkertainen poimijoiden normaaliin vuosituloon verrattuna.

Thaimaan työvoimaviranomaisten tehtävänä on olla selvillä ulkomaille lähtevistä poimijoista ja huolehtia siitä, että koordinaattorit ovat rekisteröityneet. Viranomaisten poimijoilta perimä vajaa 10 € maksu toimii myös eräänlaisena vakuutusmaksuna, koska viranomaiset voivat maksaa poimijoiden paluulennon, jos muita vaihtoehtoja ei jostain syystä syntyneessä poikkeustilanteessa ole. Tiedetään, että viranomaiset saattavat saada myös bonusta koordinaattoreilta, jos rekrytoinnit ovat onnistuneet hyvin.

Valtiollinen maatalouspankki BAAC lainoittaa ennen kaikkea sellaisia poimijoita, joilla on maaomaisuutta lainan takuiksi. Pankin perimä vuosikorko on yleensä ollut noin 7 - 10 %. Tämä on kohtuullinen siihen nähden, että yksityiset lainanantajat saattavat periä jopa 7 %:n kuukausikorkoa. Joissain todetuissa tapauksissa vuosikortot ovat nousseet 50 - 70 %:iin. Korkokustannukset eivät yleensä näy lähetystölle annettavissa poimijoiden kokonaiskustannuksia koskevissa selvityksissä.

Suomen Bangkokin lähetystö on perinyt viisumista Suomen maksuperustelain mukaisesti 60 €. Uudentyyppisen biotunnisteisen viisumin hinta on sama 60 €. Poimijoille myönnettyistä viisumeista on näin kertynyt vuosittain noin 150 000 - 200 000 euroa. Lähetystö joutuu palkkaamaan kausiluonteisesti lisähenkilöitä viisumien käsittelyyn. Toiminnasta aiheutuu myös muita kuluja.

Finnairin etuna on, että se on ollut ainoa yhtiö, joka tarjoaa suoran lennon Bangkokin ja Helsingin välillä. Lippujen hinnat vaihtelevat jonkin verran ryhmien suuruuden ja määränpään, joka voi olla myös esimerkiksi Rovaniemi, sekä lipun muuttamisoikeuden mukaan. Tavalliseksi hinnaksi näyttää muodostuvan noin 1 000 - 1 100 €, jolloin Finnairin laskutus metsämarjojen poimijoista on yli 3 500 000 €. Finnair käsittelee poimijoita ryhminä siten, että liput ja niiden mahdolliset muunto-oikeudet on kirjoitettu yhdelle henkilölle, joka yleensä on poimijat kutsuneen yhtiön edustaja. Poimijat eivät saa erillistä todistusta maksamastaan lipusta. Finnair myy Bangkokin lentoja tarjouksissa halvimmillaan noin 600 € hintaan; valmismatkojen järjestäjille voi suurempien asiakasmäärien vuoksi arvioida hintojen olevan jonkin verran halvempia kuin 1 000 €.

Majoituksen, autot, joissain tapauksissa polttoaineen ja useimmissa tapauksissa ruokailun välttämätön järjestäminen poimijoille on kannattavaa liiketoimintaa. Siksi se on usein kutsujayrityksen tai siihen sidoksissa olevien henkilöiden hoidossa. Yritykseen ja koordinaattoriinsa sidoksissa olevat poimijat eivät voi kilpailuttaa näitä aputoimintoja. Poimijoilta peritään 5 - 7 € päivässä kustakin aputoimesta. Majoitustiloina on useimmiten käytöstä poistuneita kouluja, joissa on hyvin vaihtelevat nukkumis- ja peseytymistilat. Tällaisessa tilassa saatetaan majoittaa 30 - 100 poimijaa koulun koon ja poimijatarpeen mukaan. Liikevaihtoarvio voidaan karkeasti muodostaa ajattelemalla poimijoiden maksavan noin 50 vuorokaudesta koulua kohden (osan aikaa poimijat voivat olla eri majoituksissa). Tällöin tuloksi majoituksen järjestäjälle kertyy 7 500 - 35 000 € vuodessa majoitusyksikköä kohden. Koulujen hankintakustannukset ovat olleet varsin alhaiset. Vaikka tiloja joudutaan jonkin verran remontoimaan ja varustamaan, voi investointikustannus tulla maksetuksi 1 - 3 vuoden tuloilla.

Suurimmilla majoituksen järjestäjillä on 600 – 1 500 paikkaa poimijoille, jolloin liikevaihtoa kertyy yli 200 000 € vuodessa.

Myös autojen järjestäminen poimijoille on kannattavaa. Poimijoita on autoa kohden yleensä viisi. He maksavat yhdessä autosta vuorokaudessa 25 - 35 € ja 70 vuorokauden koko poimintajaksolta 1 750 - 2 450 €. Tarkoitukseen hankitaan yleensä iältään vanhoja autoja, joiden ostohinnat vaihtelevat 400 - 1 500 € välillä. Autojen etsimisestä ja korjauksista (myös leirien toiminnan aikana) aiheutuu kuluja, mutta suurimpien ryhmien automäärästä (100 - 120 autoa) jää silti merkittävä nettotulo varsinkin, kun osa autoista voidaan vielä poimintakauden jälkeen myydä. Mahdollisista peräkärryistä, joita tarvitaan marjojen kuljettamiseen metsästä punnitukseen, poimijat maksavat erikseen.

Ruokaa poimijoille pyritään tarjoamaan runsaasti, koska energian kulutus on suuri. Ruoka muodostuu yleisimmin riisistä ja kasviksista, jolloin poimijoilta perittävä summa kattaa hyvin aiheutuvat kustannukset. Poimijat valittavat korkeintaan ruoan yksipuolisuudesta. Mahdollisen, yleensä thaimaalaisen, keittäjän palkan poimijat ovat yleensä maksaneet osana koordinaattorikulua. Poimijoilla saattaa olla mukana myös omia ruokatarvikkeita ja keittovälineitä, jolloin he eivät maksa ruoasta.

Ainoa tulolähde poimijoille on marjanostaja, joka on lähes sataprosenttisesti kutsujayritys. Osa yrityksistä velvoittaa poimijat tekemään Thaimaassa koordinaattorin kanssa sopimuksen, jossa sovitaan poimijan velvollisuudet, johon kuuluu velvollisuus myydä poimimansa marjat vain kyseiselle ostajalle. Vastavuoroisesti ostaja sitoutuu ostamaan marjat määräämäänsä hintaan. Syynä menettelyyn on, että ostaja on sitonut varojaan suoraan tai välillisesti matkakustannuksiin ja takuujärjestelyihin ja haluaa varmistaa, että poimija maksaa nämä poimintatuloksestaan. Koordinaattori tai ostajayritys saattaa olla lupautunut huolehtimaan myös muiden kuin pankin lainojen takaisinmaksusta. Ostajayritys maksaa suoraan näille poimijan keräystuloksesta. Yritys tai sen koordinaattori huolehtii myös siitä, että poimija maksaa majoituksen sekä auton ja ruoan.

Vaikka sopimusta asiasta ei olisikaan, useimmat ostajayritykset antavat poimijoiden muulla tavoin ymmärtää, että marjojen myyminen muille ostajille ei ole suotavaa. Ääritilanteessa painostuksena voidaan käyttää mm. mahdollisuutta lähettää poimija takaisin Thaimaahan kesken kauden tai uhkausta, ettei poimijaa oteta mukaan tulevana vuosina. Yritysten tarjoamalle majoitukselle ja autoille ei käytännössä ole vaihtoehtoja. Poimija ymmärtää, että hänen on viisasta myydä marjansa hänet kutsuvalle yritykselle.

Toiminnan kannattavuus houkuttelee siihen, että poimijoita halutaan Suomeen mahdollisimman paljon riippumatta siitä, pystytäänkö edessä olevalla poimintakaudella esimerkiksi varastotilanteen ja kansainvälisen markkinatilanteen vuoksi takaamaan poimijoille kohtuullista tuloa. Useissa yrityksissä johdolla on kaksoisrooli sekä marjojen ostajina (poimijoiden kutsujina) että poimijoiden poimintaolosuhteiden järjestäjänä eikä selvästikään voida erottaa, missä roolissa kulloinkin toimitaan.

Suurin osa poimijoista tulee maahan Elintarviketeollisuusliittoon kuuluvan Luonnontuote-teollisuusyhdistyksen jäsenyritysten kutsumana. Ainakin yksi jäsenistä (Polarica) toimii myös Ruotsissa ja Ruotsin esimerkkiä mukaillen yhdistys on luonut alalle käytännönsäätöjä, jotka ilmenevät alla olevasta, yhdistyksen 16.12.2013 hyväksymästä tekstistä.

(teksti alkaa)

Elintarviketeollisuusliiton (ETL) Luonnontuoteteollisuusyhdistys on määritellyt keskeiset ulkomaisten marjanpoimijoiden kutsumiseen liittyvät näkökohdat ja toimintatavat. Luonnontuoteteollisuusyhdistyksen jäsenyritykset ovat sitoutuneet noudattamaan tähän asiakirjaan koottuja toimintaperiaatteita kutsuessaan ulkomaalaisia marjanpoimijoita

Suomeen. Yhdistyksen laatimiin periaatteisiin viitataan myös ulkoasianministeriön metsämarjanpaimintaa koskeissa kausityönteko-ohjeissa.

1. Luonnontuoteteollisuusyhdistyksen paimijoita kutsuvat jäsenyritykset ovat sitoutuneet ottamaan käyttöön sosiaalisen vastuujärjestelmän (CSR) ISO 26 000 ja kannustavat myös muita alan toimijoita vastuullisuusjärjestelmän kehittämiseen.
2. Kutsujan on huolehdittava siitä, että paimijoilla on ennen Suomeen tuloa realistinen käsitys paimintatyöstä ja siihen liittyvistä riskeistä (esim. vähäiset tulot tai toiminnan jääminen jopa tappiolliseksi).
3. Paimijoita kutsuva yritys on vastuussa paimijoista. Kutsuja voi käyttää apunaan paikallisia yhteistyökumppaneita esim. majoitusten järjestämisessä tai marjan hankinnassa jne.
4. Kutsuja pyrkii mahdollisuuksiensa mukaan varmistamaan, että Suomeen kutsuttavat marjanpaimijat ovat tulossa maahan marjanpaimintatarkoituksessa ja heidän on tarkoitus työskentelyn jälkeen palata kotimaahansa. Kutsuja tiedottaa kutsuttaville marjanpaimijoille heidän omalla kielellään viisumisäädösten noudattamisen tärkeydestä. Paimintatyöstä kiinnostuneille ilmoitetaan, että heidän tulee itse hakea viisumia ja järjestää matka Suomeen.
5. Kutsuja sitoutuu itse tai yhteistyökumppaneidensa välityksellä ostamaan paimitut marjat 1 - 2 päivän välein käteisellä, samoilla ehdoilla kuin kotimaisilta paimijoilta. Myös maksu pankkitilille on mahdollinen. Paimijoilla on oikeus myydä marjat haluamalleen ostajataholle.
6. Kutsuja kertoo paimijoille tiedossa olevista marjasatoennusteista, marjanpaiminta-alueista, majoitusvaihtoehtoista ja marjanostajien yhteystiedoista.
7. Kutsuja kertoo paimijoille jokamiehenoikeuksista sekä huolehtii, että paimijat ovat tietoisia pihapiirejä ja yksityisteitä koskevista erityissäädöksistä. Paiminnan tulee tapahtua ensisijaisesti vähintään kilometrin päässä taajama-alueesta. Paimintatyöllä ei saa vahingoittaa aluskasvillisuutta, eli esimerkiksi varpuja ei saa repiä irti maasta juurineen.
8. Kutsuja antaa paimijoille tarvittaessa neuvoja ja tietoja hyvistä toimintatavoista, jotta Suomessa oloaikana ei syntyisi ongelmatilanteita paikallisasukkaiden tai viranomaisten kanssa.
9. Kutsuja opastaa paimijoita asianmukaiseen ja elintarvikelainsäädännön vaatimukset täyttävään paiminta- ja kuljetusvälineiden käyttöön.
10. Paimijoita opastetaan riittävästi mm. rajavyöhykettä koskevista säädöksistä sekä Suomen elintarvike- ja hygienialainsäädännöstä.
11. Paimijoille järjestetään riittävät majoitusolosuhteet (mm. sisämajoitus ja riittävät sosiaalitilat).
12. Paimijoille vuokrattavista kulkuvälineistä, majoituksesta ja muista tarvikkeista perittävä korvaus on kohtuullinen.
13. Kutsuja huolehtii, että paimijoiden lähtömaan viranomaisille ja Suomen ulkoministeriön edustajille annetaan kaikki viranomaisten tarvitsemat tiedot kohtuullisessa aikataulussa.

(teksti päättyy)

Asiakirja ei sisällä esimerkiksi vastuunottoa rekrytointiketjusta eikä sen sisältämien taloudellisten sidonnaisuuksien käytännesääntöjä. Asiakirjassa ei sanota, tulisiinko ISO 26 000 noudattamista auditoimaan ja miten. Siinä ei myöskään sitouduta paimijoiden minimi- tai takuutuloon tai riittävän nettotulon takaavaan marjoista maksettavaan hintaan. Kaikki yhdistyksen jäsenet eivät ole noudattaneet sitoumusta kaudella 2013 ja joidenkin yhdistysten maksut paimijoille ja BAAC-pankille viivästyivät vuoden 2014 puolelle. Tässä suhteessa, vaikka yhdistyksen sitoumus on askel parempaan ja sillä pystyttäisiinkin paimijoiden olosuhteiden laatua paremmin nostamaan kuin ilman sitä, on vaihtelu olosuhteissa ainakin toistaiseksi ollut samansuuntainen kuin yhdistykseen kuulumattomien keskuudessa.

Suomeen tulo poimijoiden kannalta: riskit ja olosuhteet

Suurin osa thaimaalaisista poimijoista tulee maatalousvaltaisilta alueilta, suhteessa eniten Isanin maakunnasta Koillis-Thaimaasta. He ovat tottuneet tekemään raskasta työtä sokeriruoko- ja riisiviljelmillä. Thaimaalaiset poimijat ovat osoittautuneet erittäin ennakkoluulottomiksi, sopeutuvaisiksi, ahkeriksi ja osaaviksi varsinkin, jos otetaan huomioon olosuhteiden ero heidän normaali-töidensä ja Suomessa tapahtuvan poiminnan välillä.

Poimijoiden päivätulokset vaihtelevat marjasadon, päivittäisen poimintakohteen ja poimijoiden taitojen ja ahkeruuden mukaan. Yleisenä tavoitteena on noin 100 kilon keskimääräinen päivätulos, mutta käytännössä useimmat jäävät 70 kiloon tai sen alle. Parhaat poimijat taas pääsevät hyvissä olosuhteissa yli 250 kilon päivätulokseen. Poimijat saattavat nousta valoisana aikana elokuussa jo kello 2 - 3 aikaan aamulla ja aloittaa poiminnan tunnin sisällä tästä. Poiminta lopetetaan klo 20 - 22 välillä. Vähäisiä yöunia saatetaan korvata 1 - 2 tunnin päiväunilla maastossa lämpötilan niin salliessa. Poiminnan lomassa pidetään lyhyitä ruokataukoja.

Päästäkseen Suomeen poimijat matkustavat omassa maassaan satoja kilometrejä, lentävät 9 -11 tuntia yhteen suuntaan ja matkustavat yleensä bussissa satoja kilometrejä Suomessa. He ottavat täysin omalle vastuulleen taloudellisen riskin matkan järjestelykustannuksista, jotka vastaavat keskimäärin heidän 7 - 12 kuukauden kotimaan tulooan. He ottavat myös riskin ajamisesta osin huonokuntoisilla autoilla oudoissa liikenneoloissa, sairastumisensa tai loukkaantumisensa aiheuttamista tappioista ja esimerkiksi sääolosuhteista, jotka katkaisevat poiminnan. Metsämarjojen poimintaan heitä kuitenkin houkuttelee mahdollisuus ansaita nettona 4 - 30 -kertaisesti normaalia kuukausitulooan vastaava määrä. Alaraja on poimijoiden yleinen minimitoive ja yläraja harvojen todella hyvien poimijoiden tulos kaikkein parhaina vuosina.

Poimijoilla on usein heikot mahdollisuudet hahmottaa menojen ja tulojen muodostumista ja matkan riskejä. Poimijoiden koulutustaso ei ole korkea ja heidän lukutaitonsa on vajavainen. Tieto jää kuulo- ja näköhavaintojen varaan. Rekrytoidessaan poimijoita koordinaattorit yleensä ilmoittavat korkeampia marjojen hintoja kuin mitä käytännössä maksetaan. On esimerkkejä, että poimijat ovat allekirjoittaneet omalta kannaltaan todella huonoja lainasitoumuksia ymmärtämättä niiden sisältöä. Poimijat eivät voi kilpailuttaa marjanostajia. He eivät voi vaikuttaa matka- ja ylläpitokustannuksiin. Kotikylissä parhaina satovuosina Suomessa käyneet poimijat, joilla osalla on ollut lisätuloja apukoordinaattorina toimimisesta, esittelevät mielellään marjatuloilla hankkimiaan lisämaita ja isoja, thaimaalaisittain kalliita autoja, joiden osamaksuihin marjatuloja on käytetty. Tämä houkuttelee etenkin niitä, jotka suunnittelevat matkaa ensi kertaa. Jo Suomessa käyneiden käyttäytymiseen vaikuttavat matkoista kertyneet taloudelliset ja muut kokemukset. Parhaiten toimivat marjanostajayritykset voivat luottaa siihen, että 70 - 80 % poimijoista haluaa tulla uudestaan, mutta innokkuus vaihtelee paljon sen mukaan, miten edellinen vuosi on mennyt.

Poimijat työskentelevät kotimaassaan pelloilla lämpötiloissa, jotka vaihtelevat vuoden- ja vuorokaudenajan mukaan 15 – 40 °C välillä. Suomeen he tulevat ajankohtana, jolloin varsinkin jakson lopulla, syyskuussa, yö- ja usein päivälämpötilat voivat olla pakkasella. Tähän osataan yleensä varautua vaatetuksella, mutta kovin suuria ja monipuolisia vaatemääriä he eivät lentojen painorajoitusten vuoksi pysty mukanaan kuljettamaan. Suomalainen metsäluonto on heille sinänsä vieras, mutta tästä on harvoin aiheutunut ongelmia. Myöskään liikenne ei ole useimmiten aiheuttanut ongelmia, vaikka poimijoille luovutettujen autojen kunto saattaa olla huono (isoimmilla poimintaleireillä on aina paikalla autonkorjaajia tai sopimuksia lähellä olevien korjaamoiden kanssa). Poimijoita eniten Suomeen kutsuvan Polarican kesällä 2013 tekemän kyselyn mukaan poimijat olivat tyytyväisiä

majoitukseen, autoihin, ruokaan, opastukseen ja leirin johtamiseen, mutta vähemmän tyytyväisiä marjojen määrään ja hyvin tyytymättömiä hintaan. Nämä yhdessä muodostivatkin kesän 2013 selkeän poimintatuloksen ongelman kahteen edelliseen vuoteen verrattuna. Muiden yritysten tilanteesta ei ole olemassa vastaavaa kyselytulosta.

Thaimaalaisilla poimijoilla on vahva yhteenkuuluvuuden tunne ja he eivät esimerkiksi pidä siitä, jos samoihin tiloihin heidän kanssaan majoitetaan eurooppalaisia poimijoita. Yhteenkuuluvuus ei kuitenkaan aina tarkoita keskinäistä solidaarisuutta. Parhaat ja kokeneet poimijat pyrkivät lähtemään maastoon keskenään ja jättämään kokemattomammat ja heikommat omiin ryhmiinsä, vaikka leirin johtaja yrittäisikin sekoittaa ryhmiä auttaakseen heikompaa tulosta tekeviä. Kokeneet poimijat löytävät helpommin hyviä marjapaikkoja. Monet poimijat viettävät leireillä iltaisin jonkin verran yhteistä vapaa-aikaa, jolloin esimerkiksi pelataan – myös uhkapelejä – ja saatetaan juoda alkoholia, vaikka näitä pyritäänkin joissain leirisäännöissä kieltämään. Poimijoista 90 - 95 % on miehiä.

Poimijoiden kohtaamat isoimmat ongelmat liittyvätkin ihmisiin. Kaikki suomalaiset eivät hyväksy sitä, että jokamiehenoikeus marjojen ja sienten poimintaan koskee myös kaupalliseen toimintaan kytkeytyviä ulkomaalaisia poimijoita. Poimijoihin kohdistuneita todettuja kiusanteon muotoja ovat olleet poimittujen marjojen varastaminen keräyspisteistä metsäalueella, marjojen kaataminen ja levittäminen metsään tai tielle kokoamisastioista, autojen sabotoiminen; autojen jumittaminen metsäteillä sulkemalla tiet puomilla niin, ettei autoja pysty ajamaan niiltä pois sekä pelottelemalla aseilla, lyömällä ja huutamalla. Toisaalta on vastakkaisiakin esimerkkejä - poimijoille on tuotu ruokaa ja vaatteita maastoon. Ainakin Lapin alueella on yhteen törmäyksiä pyritty ehkäisemään sopimalla kyläkuntien ja poimijoita ohjaavien välillä poiminnan vähimmäisetäisyydestä kyliin nähden. Poiminnan siirryttyä aiempaa eteläisemmille alueille asutuksen tiheys on jossain määrin lisännyt konflikteja. Suurimmat ongelmat kohdistuvat kuitenkin edelleen pohjoisen lakkasoihin.

Tapauksia, joissa poimija joutuu palaamaan kotimaahansa kesken kauden, on vuosittain joitain kymmeniä. Syitä voi olla useita. Poimija saattaa sairastua niin pahasti, ettei paluu poimintaan ole mahdollinen. Vuosittain tapahtuu myös joitain onnettomuuksia liikenteessä tai maastossa, jotka johtavat samaan. Poimijoita on poistunut maasta myös kotona tapahtuneen sairastumisen tai onnettomuuden vuoksi. On myös tapauksia, joissa leirin johtaja ja marjanostajayritys ovat pakottaneet poimijan palaamaan kotimaahansa, kun näyttää siltä, että tulosta ei syystä tai toisesta synny riittävästi. Kaikki nämä tapaukset johtavat siihen, että poimija jää matkasta tappiolle. Marjanostajat eivät katso, että heillä on velvollisuuksia tappioiden korvaamiseen näissä tai muissakaan tapauksissa.

Maahantulon lupaperusta

Thaimalaiset poimijat tulevat maahan Bangkokin lähetystön myöntämällä turistiviisumilla. Lähetystö lisää viisumiin merkinnän Seasonal Work FI. Suomen myöntämä turistiviisumi on muiden EU-maiden käytännöstä poiketen Schengen-viisumi eli sillä saa liikkua kaikissa Schengen-maissa. Sen sijaan se ei itsessään anna oikeutta tehdä työtä muissa maissa.

Prosessissa on ristiriitaisia piirteitä Suomea sitovien viisumisäännösten, ulkomaalaislain, verotuksen ja työläinsäädännön (työsuoje-lun) suhteen. Marjanpoimijoiden alle 90 päivän pituiseen maahantuloon sovelletaan Schengen-säännöksiä ja ulkomaalaislain 79 §:ää, joka mahdollistaa marjanpoiminnan ansiotyönä. Molemmat säännökset on kuitenkin tarkoitettu työsuhteeseen tuleville työntekijöille.

Poimijat tulevat Suomeen jokamiehenoikeuden antaman mahdollisuuden puitteissa poimimaan ja myymään marjoja ”turisteina”. Poimijoiden tulo ja maassaolo on kuitenkin kokonaisuutenaan

suomalaisten yritysten ja heidän alihankkijoinaan toimivien koordinaattoreiden (rekrytoijien) järjestämää ja Thaimaassa poimijoita kohdellaan virallisesti lähtevinä työntekijöinä.

Suomen lainsäädännöstä tai EU-säännöksistä ei ole löydettävissä suoraan sovellettavissa olevia säännöksiä kuvatuslaiseen toimintaan. Olisi ilmeisesti ollut mahdollista, että ulkoministeriö olisi aikanaan ottanut kielteisen kannan pelkän turistiviisumin varassa järjestettyyn maahantuloon ansaintatarkoituksessa. Tilanteessa on kuitenkin katsottu myös Suomen elinkeinotoiminnan etua ja järjestelyä ei ole asetettu kokonaisuudessaan kyseenalaiseksi. Sen sijaan on haluttu estää ihmiskaupan toteutuminen ja varmistaa kohtuulliset fyysiset ja taloudelliset olosuhteet poimijoille. Siksi viisumeja hakeneille yrityksille on asetettu ehtoja poimijoiden taloudellisesta kohtelusta, olosuhteista, toimijoiden osaamisesta ja toiminnan taloudellisen perustan varmuudesta. Ehtojen perusteita on haettu EU-säädöksistä ja niitä on tässä tapauksessa sovellettu väljän rinnasteisesti.

Esimerkiksi Ruotsin tilanne poikkeaa Suomesta. Metsämarjanpoimijat tulevat Ruotsiin oleskeluluvalla työsuhteeseen. Ruotsin hallitus on ottanut sen kannan, että se ei rajoita maahan tulevien poimijoiden määrää, kunhan jokaisella on työhön tarvittava oleskelulupa. Marjanpoiminnan muututtua työsuhteiseksi, markkinoille tuli yrityksiä, jotka toivat poimijoita vuokratyöntekijöinä. Tähän liitettiin epäilyksiä siitä, ettei poimijoille todellisuudessa maksettu minimiehtojen mukaista palkkaa ja esiintyi myös ongelmia, kun vuokratyönantajaa ei tavoitettu poimijoiden ongelmatilanteissa. Ulkomaista vuokratyövoimaa marjanpoimintaan tuovalla ulkomaisella välitysyriityksellä onkin nykyään oltava Ruotsissa toimipiste. Huonoimmillaan esiintyi tapauksia, joissa toimipiste on tarkoittanut postilokeroa ilman toimitilaa tai yhteyshenkilöä, mistä syystä Ruotsi on tiukentanut lainsäädäntöä.

Ruotsalaiset yritykset, mm. Polarica AB, ovat niiltä marjoja ostavien kauppaketjujen (ainakin suurimman eli ICA:n) tekemien tarkastusten havaintojen perusteella alkaneet edellyttää itseltään ja yhteistyökumppaneiltaan yhteiskuntavastuun mukaista käyttäytymistä valitessaan työvoiman rekrytoijia ja huolehtiessaan poimijoistaan työntekijöinä.

Ruotsin Migrationsverket hoitaa Bangkokissa oleskelulupaprosessia Ruotsin lähetystössä. Suomeen turistiviisumilla tullut ei saa poimia marjoja Ruotsissa, vaikka saakin siellä liikkua. Sen sijaan ei ole estettä sille, että Suomessa poimitut marjat myydään Ruotsin puolella.

Suomen Thaimaan lähetystön viisumikäytännön mukaan poimijoiden kutsuja esittää lähetystölle vuosittain toivomuksen siitä, kuinka monelle poimijalle haluaisi viisumin. Lähetystö on rajoittanut myöntämiensä viisumien määrää osittain perustellen sitä lähetystön resurssien niukkuudella, joka ei mahdollista kovin suurien viisumimäärien käsittelyä. Lähetystö on myös pyrkinyt välttämään tilannetta, jossa liian suuret poimijamäärät rajoittaisivat yksittäisten marjanpoimijoiden tulosta. Vaikka seurannassa on todettu, että Suomen marjasadosta poimitaan vain noin 10 %, niin toisaalta on arvioitu, että mm. kulkuyhteyksien ja marjanvarpujen tiheyden paikallisen vaihtelun vuoksi marjoista on järkevästi saavutettavissa ja poimittavissa noin 15 %.

Koska ulkoministeriön ohjeistus asiassa on hyvin informatiivinen ja sisältää Schengen-säännösten jäsenmaille asettamat velvoitteet kolmansien maiden kansalaisten kausityölle (riittävän tulon varmistaminen sekä majoituksen ja muun ylläpidon sekä työskentelyyn tarvittavan laadun ja kustannusten kohtuullisuus), olen liittänyt sen kokonaisuudessaan tähän. Tekstiä seuraa kommentointini.

(Ohjeistus alkaa)

Luonnonmarjojen poimintaan sovelletaan ulkomaalaislain 79 §:ää, jossa sanotaan että ulkomaalaisella, joka tulee marjojen, hedelmien, erikoiskasvien, juuresten ja vihannesten poimintaan tai korjuuseen taikka turkistarhatyöhön 90 päivää 180 päivän jakson aikana, on oikeus tehdä tätä työtä ilman oleskelulupaa. (EU:n Viisumisäännöstö art. 21.3b sekä EU:n Raja-asetus art. 5.1c).

Edustustot informoivat kutsujia ja kutsuttavia internetsivuillaan ja sovittavat määrääajat omien resurssiensa mukaisiksi. Kutsujilta pyydyttävät selvitykset voivat vaihdella esimerkiksi paikallisessa Schengen-yhteistyössä sovittujen yhteisten käytäntöjen tai lähtömaan muiden olosuhteiden mukaisesti. Ministeriön ohjeistuksella pyritään välttämään tilanteet, joissa kausityöntekijä jää ilman nettotuloja hyvästä työskentelystä huolimatta. Kutsujana voi olla Suomessa toimiva vakavarainen elintarvikealan yritys, jolla on Suomessa riittävät resurssit (ml. kielitaitoinen henkilökunta) hoitamaan sitoumuksensa kaikissa olosuhteissa.

Kutsujayrityksen on pyrittävä kattamaan poimijan matkasta, majoituksesta, työvälineistä sekä lähtömaassa syntyvistä kustannuksista, mm. välityspalkkiot, koituvat kulut siten, että poimija ei jää Suomessa työskentelyn jälkeen tappiolle. Tappiolle jääminen otetaan huomioon seuraavana vuonna kutsujayritystä koskevan viisumiharkinnan yhteydessä.

Ministeriö suosittelee Elintarviketeollisuusliiton toimintaperiaatteita ulkomaisia marjanpoimijoita Suomeen kutsuville yrityksille. Vuokratyövoiman käyttö kausityöhön viisumivelvollisista maista ei ole mahdollista esimerkiksi kielitaidottomien kausityöntekijöiden aseman turvaamiseksi ja Schengen-alueelle Suomen kautta suuntautuvan luvattoman maahanmuuton estämiseksi.

Pelkästään kausityöhön saapuville henkilöille, joilla ei ole muita matkoja Schengen-alueella, merkitään viisumitarraan **Seasonal Work FI**. Toisen jäsenmaan myöntämää Schengen- tai D-viisumia ei hyväksytty ammattimaisessa marjanpoiminnassa käytettäväksi luvaksi.

1. Perusedellytykset

Viisumisäännöstön mukaisesti on varmistettava, että viisumilla saapuvan henkilön taloudellinen asema on turvattu ottaen huomioon sekä suunnitellun oleskelun kesto että lähtömaahan paluu. Jos viisumihakijan oma varallisuus ei riitä takaamaan näitä edellytyksiä, voidaan ottaa huomioon henkilön mahdollisuudet hankkia oleskelunsa aikana lisää varoja. Suomessa toimivan, kutsuvan yrityksen taloudellisen aseman vakauteen sisältyy muun muassa lakisääteisten velvoitteiden hoitaminen.

Viisumiharkinnassa pyritään estämään luvaton Schengen-alueelle jääminen, luvaton työnteko ja ihmiskauppa sekä kausityöhön tulevien henkilöiden hyväksikäyttö haku-tilanteessa ja työskentelyn aikana.

Kutsujien yksilöityä selvitystä tuloista ja menoista arvioidaan Schengen-säännöstön toimeentuloedellytysten mukaisesti. Nykytilanteessa osa poimijoista on velkaantunut, mikä altistaa heidät ihmiskauppaan liittyville ilmiöille. **Poimijoille on pyrittävä varmistamaan tehtyä työtä vastaavat poimintatulot vähintään 30 euroa/päivä kulujen vähentämisen jälkeen.** Summa perustuu Suomen EU:lle vuonna 2006

ilmoittamaan toimeentulominimirajaan Schengen ulkorajojen ylittämisen yhteydessä. Asia huomioidaan kutsujayritysten ennakko- ja jälkiselvityksiä tutkittaessa. Yrityksiä kannustetaan kehittämään menettelyjä, joilla poimijalle varmistetaan tuloja huonosta marjakaudesta riippumatta.

Viisumisäännösten mukaan viisumin myöntämisen perusedellytyksiä ovat mm.

- paluumatkalippu tai selvitys paluusta lähialueelle, esim. auto ja varat polttoaineeseen;
- matkustajavakuutus/tapaturmavakuutus vähintään 30 000 €, joka korvaa myös kotiuttamiskulut kuolemantapauksissa ja vakavissa sairaustapauksissa. Edustusto määrittelee vakuutussumman, mikäli hoito- ja kotiuttamiskulut sitä edellyttävät, Viisumisäännöstö art. 15;
- riittävät rahavarat maahan saavuttaessa sekä/tai riittävien varojen laillinen ansaitseminen maassa oleskelun aikana.

2. Ennakkoselvitys

Jotta maahantulolupien käsittely saadaan sujumaan joustavasti, voi edustusto pyytää alalla toimivaa, velvollisuutensa hoitavaa ja elintarvikealalla toimivaa yritystä esittämään edustustolle etukäteen arvion siitä, miten monta poimijaa kutsuja aikoo asemamaasta rekrytoida ja milloin poimijat työskentelisivät Suomessa.

Lisäksi voidaan pyytää selvitys seuraavista, viisumihakijalle tarjottavista palveluista; miten asia on järjestetty, kaikki palvelusta perittävät maksut esim. henkilö/vrk. Lisäksi voidaan pyytää selvitys, kuinka paljon kutsujalla on Suomessa henkilökuntaa hallinnollisissa ja järjestelytehtävissä:

- a) Majoituspaikan on oltava hyväksyttävä; lämmin, paloturvallinen sekä riittävillä saniteettitiloilla varustettu ml. lämmin vesi peseytymiseen ja riittävä nukkumapaikka. Majoituspaikassa on oltava ensiapulaukkuja, minkä lisäksi alueellisille hätäkeskuksille on ilmoitettava majoittujista. Hyväksyttäviä majoituspaikkoja ovat mm. lomakeskukset, riittävästi varustetut entiset koulut ja asuntolat. Asumisolosuhteet tulee järjestää siten, että ne täyttävät Suomessa yleisesti tunnustetut asumisen vaatimukset. Mahdollisten uusien majoitustilojen järjestämisessä tulee huomioida voimassa oleva ympäristö-, rakennus- ja terveydensuojelulainsäädäntö.
- b) Ruokailuun liittyvät kaikki kulut;
- c) Kuljetukset keräyspaikoille;
- d) Välineiden vuokraus;
- e) Tulkkipalvelut;
- f) Muut tukipalvelut Suomessa;
- g) Rekrytointi- ja viisuminhankintakulut eriteltyinä lähtömaassa ja Suomessa; Miten koordinaattorikulut hoidetaan ja minkälaisia kuluja siitä poimijalle syntyy.
- h) Työhön opastuksen järjestäminen (ml. miten luonnossa liikutaan). Miten toimitaan, jos poimija osoittautuu sopimattomaksi työhön.
- i) Miten terveydenhoito järjestetty; luotettavan lääkärin todistus.
- j) Perusteltuina ja eriteltyinä muut mahdolliset kulut.

Kyseinen, viisumihakemuksen käsittelyä helpottava selvitys voidaan pyytää joko tässä ohjeessa annettuun määräaikaan tai edustuston omien resurssiensä mukaan antamaan määräaikaan mennessä. Edustuston on ennakkoselvityksiä tutkiessaan kiinnitettävä erityistä huomiota aiempien ennakko- ja jälkiselvitysten ristiriitoihin ja huomioitava ne

viisumiharkinnassaan. Väärän todistuksen antaminen viranomaiselle on rangaistava teko rikoslain 16 luvun 8 §:n nojalla.

Koordinaattoreiden on pystyttävä toimimaan lähtömaan asettamien vaatimusten mukaan; rekrytointiin liittyvien maksujen ja korkojen on oltava lähtömaan lainsäädännön mukaisia, jotta kausityöntekijältä ei laittomasti peritä korko- tai muita kuluja.

Luonnonmarjojen poimintaan hakevien on esitettävä marjanostajayrityksen kutsu ja ostositoumus. Kutsujan on allekirjoitettava vakuutus, että poimijalle on selvitetty Suomen olosuhteet ja ansiotasot. Selvityksen pitää sisältää myös tieto siitä, miten ongelmatilanteissa toimitaan ja mihin otetaan yhteyttä. Luonnonmarjojen poimijalle myönnetään pääsääntöisesti kertaviisumi.

3. Määräajat

Jos edustusto ei muuta määritä, pyytää edustusto kutsuvalta yritykseltä kohdan 2 mukaisen ennakkoselvityksen 15.2.2014 mennessä. Edustusto pyytää kutsujalta aina seuraavat tiedot: yrityksen nimi, Y-tunnus, yhteyshenkilö ja yhteystiedot sekä käytettävien koordinaattoreiden ja apukoordinaattoreiden nimet.

Määräaikaan mennessä toimitettujen ennakkoselvitysten perusteella edustusto antaa yrityksille omat huomionsa viimeistään 1.3.2014 mennessä. Huomiot sisältävät mm. viisumihakemusten jättöön ja käsittelyyn liittyviä tietoja mm. aikataulutuksen. Edustusto voi siis muokata aikataulua tässä ohjeessa annettuja aikatauluja joustavammaksi, mikäli se edustustolle on mahdollista (mm. resurssien näkö-kulmasta). Kutsujia ja kutsuttavia on informoitava mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, kuitenkin viimeistään 15.1.2014 mennessä. Edellä mainitut määräajat eivät koske Bangkokin suurlähetystölle toimitettavia selvityksiä, joista Bangkokin sivuilla on erillinen ohjeistus.

4. Muut huomiot

Kausityöntekoon Suomessa tarkoitettua viisumia ei voi hakea toisen Schengen-maan edustustosta ja se on tarkoitettu vain Suomessa tehtävään kausityöhön; esimerkiksi Ruotsi ei salli kausityöntekoa viisumilla. Valko-Venäjän kansalainen ei voi hakea kausityöviisumia Viron Minskin suurlähetystöstä, vaan hänen tulee hakea viisumia Suomen Moskovan lähetystöstä.

Mikäli viisumin saanut kausityöntekijä ei saavu työpaikalleen tai poistuu kesken sopimuskauden sovitusta työstä ja tilanne on tulkittavissa viisumin väärinkäytöksi, isäntäyrityksen on heti ilmoitettava asiasta osoitteeseen ptr-rikostiedustelu@krp.poliisi.fi ja um.viisumiasiat@formin.fi. Ihmiskauppaepäilyistä on yrityksen myös ilmoitettava heti poliisille ja ulkoasiainministeriölle. Poliisi pyrkii lisäämään valvontaa poimintapaikoilla marjakauden 2014 osalta.

Yritysten on sesongin päättyessä toimitettava edustustolle yksilöidyt tiedot kausityöntekijöiden toteutuneesta tulotasosta.

(Ohjeistus päättyy)

Ohjeistuksen määräaikoja on jouduttu jälkikäteen aikaistamaan sen vuoksi, että Bangkokin lähetystö on siirtynyt vuoden 2014 alussa biotunnisteisiin viisumeihin, joiden valmistuminen vie aiempaa

pidempään. Viisumia tarvitsevien on käytävä henkilökohtaisesti paikalla jättämässä hakemus ja antamassa sormenjälkensä.

Myöntäessään kesän 2014 viisumikiintiötä marjoja ostaville yrityksille, lähetystö on evännyt tai alentanut kiintiötä tapauksissa, joissa yritykset eivät ole kyenneet toimittamaan riittäviä selvityksiä kauden 2013 toiminnasta tai tulevasta poimintakaudesta tai ovat ilmoittaneet väärää tietoa tai poimijoiden nettotulot ovat jääneet liian alhaisiksi.

Ulkoministeriö soveltaa Schengen-säännöksiä hyvin kontrolloidessaan kausityötä tekevien kulujen ja tulojen muodostumista kausityöprosessin kaikissa vaiheissa. Schengen-säännöksistä voidaan täysin johtaa peruste ulkoministeriön asettamille yksityiskohtaisille vaatimuksille. Viisumisääntelyn mukaisesti tehtävä varojen arviointi on omiaan ehkäisemään tilanteita, joissa ihmisiä voitaisiin hyväksikäyttää taloudellisesti. Säännökset edellyttävät esimerkiksi, että kausityöntekijöiden minimitason turvaamiseksi tulovaatimukseen tulee soveltaa työehtosopimuksen mukaista palkkausta, jossa otetaan huomioon myös osittainen sosiaaliturva. Päivätyötulon nettovaatimus 30 € lisättynä 17 € ylläpidon päiväkustannuksella ja jaettuna arvioidulla yhdeksän tunnin tehollisella työajalla, joka sisältää poiminnan ja marjojen luovutuksen, mutta ei juurikaan matka-aikaa, merkitsee runsaan 5 € tuntipalkkaa. Tämä on alle minkään alimman taulukkopalkan Suomessa varsinkin, kun otetaan huomioon, että siihen ei sisälly minkäänlaista oikeutta palkka- tai terveysturvaan.

Määräaikainen ohjeen mukaan sovellettava 90 vuorokauden Schengen-viisumi oikeuttaa liikkumaan vapaasti Schengen-alueella huolimatta siihen liitetystä lisäyksestä Seasonal Work FI. Tällä ilmaistaan, että vaikka henkilö on oikeutettu liikkumaan viisumilla Schengen-alueella, on kausityön teko mahdollista lähtökohtaisesti vain Suomessa. Muiden Schengen-alueen maiden säädökset määrittelevät sen onko työteko sallittu vai kielletty Suomen myöntämällä viisumilla. Viisumi myönnetään, vaikka henkilöllä ei ole maahan tullessaan viisumin edellytyksenä olevaa rahamäärää itsensä ylläpitoon. Odotettavissa olevan työtulon katsotaan olevan riittävä edellytys viisumin saantiin. Ohjeessa on kuitenkin todettu ilmoittamisvelvollisuus poliisille tapauksesta, jossa poimija ei saavu työpaikalleen tai poistuu kesken sopimuskauden sovitusta työstä, mikä on ristiriidassa Schengen-säännösten kanssa. Se voi erehdyttää ajattelemaan, että poimijat on luvallista pakottaa pysymään heille määrättyssä poimintaleirissä kunnes heidän ottamansa velka on marjojen ostajayhtiötä tyydyttävällä tavalla tullut maksetuksi. Tämä tuo järjestelyyn pakkotyöleirin piirteitä.

Uusi kausityödirektiivi on helmikuussa hyväksytty komission, neuvoston ja EU-parlamentin välisessä neuvottelussa. Uusi direktiivi (2010/0210(COD)/PE-CONS 113/13) vahvistaa ulkoministeriön toimintatavan oikeutusta siltä osin, kuin sen ohjeilla pyritään turvaamaan poimijoille riittävä nettotulo ja jäsenvaltiokohtainen harkinta otettavien kausityöntekijöiden määrästä. Toisaalta se myös vahvistaa ristiriitaa poimijoiden nykyisen maahantulokäytännön ja direktiivissä tarkoitetun työsuhteen välillä.

EU:n ja Thaimaan välillä neuvotellaan mahdollisesta viisumipakon poistamisesta. Tämän toteutuessakin viisumi voitaisiin kuitenkin vaatia, jos henkilö enintään 90 päivää kestävän oleskelunsa aikana työskentelisi korvausta vastaan. Jäsenvaltiolla on kausityödirektiivin mukaan valittavanaan kolme vaihtoehtoista menettelyä: 1) myönnetään viisumivelvolliselle kausityöläiselle Schengen-viisumi, jossa on merkintä siitä, että se on myönnetty kausityöhön, 2) myönnetään edellisen lisäksi viisumivelvolliselle kausityöntekijälle työlupa tai 3) myönnetään viisumivapaalle kausityöntekijälle työlupa, jossa on merkintä, että se on myönnetty kausityötä varten. Kausityödirektiiviä voidaan soveltaa myös pitkäaikaiseen, yli 90 päivää kestäväan työnteeseen, mutta viisumi ei ole silloin käytössä. Vaihtoehtoon 1 on Schengen-säännösten mukaan sallittua asettaa työvoimapoliittisia ja työehtoihin liittyviä kriteereitä viisumin myöntämisen edellytykseksi.

Kausityödirektiivissä jäsenmaita kehoitetaan välttämään työlupamaksun ottamista kausityöntekijöiltä, tai, jos maksu vaaditaan, se ei saa olla kohtuuton.

Poimijoiden työmarkkina-asema ja verotus

Ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden asema tulonsaajina Suomessa on erikoinen. Poimijoiden ei ole katsottu työskentelevän työsuhteessa kuten esimerkiksi ulkomaalaisten puutarhamarjan poimijoiden, mutta he eivät ole myöskään yrittäjiä. Yrittäjästatus edellyttäisi mm. toiminnalta laajuutta, julkisuutta, yleisyyttä ja itsenäisyyttä sekä tietysti sopimusta yrittäjän ja toimeksiantajan välillä. Työsuhteen ja yrittäjyyden väliin jäävää kolmatta kategoriaa Suomen lainsäädäntö ei tunne.

Ulkomaalaisten marjanpoimintaa voitaisiin ajatella harrastusluonteisena toimintana, joka jää siis työsuhteen soveltamisalan ulkopuolelle. Tällöin poimijat rinnastuisivat suomalaisiin jokamiehen-oikeuden turvin luonnonmarjoja poimiviin ja niillä ansioita hankkiviin. Erona suomalaisiin on kuitenkin se, että suomalaiset marjanostajayritykset nimenomaisesti kutsuvat poimijat alihankkijaksi katsottavien koordinaattoriensa välityksellä, heidän matkansa ja poimintaleirit järjestetään, heidän tulostaan mitataan ja heitä valvotaan ja ohjataan tarvittaessa paremman tuloksen saavuttamiseksi.

Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden oikeudellinen asema on ollut arvioitavana työneuvostossa. Työneuvosto on antanut 3.6.2010 lausunnon, jossa lausuntopyynnön kohteena olleiden poimijoiden ei katsottu työskennelleen työsuhteessa. Lausunnossa todetaan, että ”poimijan ja hänet Suomeen kutsuneen marjanostajayrityksen välillä ei ole sopimussuhdetta, jonka sisältönä olisi poimijan sitoutuminen tekemään työtä yrityksen lukuun. Poimija ei ole velvoittautunut yritystä kohtaan esimerkiksi työskentelemään tietyn ajan päivässä tai poimimaan tietyn määrän marjoja tai edes luovuttamaan poimimiaan marjoja kutsun esittäneelle yritykselle. Asiaa ei muuta se, että kutsujayritys käytännössä sitoutuu ostamaan kaikki heille tarjotut marjat.” Työneuvoston mukaan työsuhteelta vaadittava tunnusmerkistö jää siten täyttymättä.

Työneuvostossa käsitellyssä olleen tapauksen tosiseikat eivät täysin vastaa kuvaa, joka metsämarjanpoiminnasta on lausunnon antamisen jälkeen syntynyt. Esimerkiksi tutkijoiden (Rantanen ja Valtonen, 2011) perusteellista raporttia ei ollut tuolloin käytettävissä. Vaikka ostajayritys ei ole suoraan yhteydessä kutsumiinsa poimijoihin, toimii koordinaattori yrityskohtaisena alihankkijana eikä tässä suhteessa vapaana agenttina. Marjojen ostajat ohjeistavat tarkkaan koordinaattoreiden toimintaa. Ainakin yhden ostajayrityksen koordinaattori edellyttää ilmoituksensa mukaan, että poimijat allekirjoittavat sopimuksen velvollisuuksistaan ja näihin kuuluu marjojen myynti koordinaattorin takana olevalle ostajalle. Tällaisesta sopimuksesta kertoivat myös ne poimijat, jotka syksyllä 2013 kieltäytyivät ennen aikaisesti lähtemään takaisin Thaimaahan. Epäsuoria viitteitä samanlaisesta ohjaamisesta on tutkijoiden (Rantanen ja Valkonen) haastatteluissa, joissa poimijat ovat kertoneet, että heitä on uhattu takaisin Thaimaaseen lähettämällä, jos he eivät myy marjojaan kutsun järjestäneelle yritykselle tai tulosten perusteella näyttäisi siltä, että myyntiä muualle tapahtuu. Tämä on koskenut usean yrityksen koordinaattoreiden toimintaa ja ainakin joissain tapauksissa perustunut suoraan yrityksen koordinaattorille antamaan ohjeistukseen. Kaikilla yrityksillä on poimijakohtaisia lainapantteja BAAC-pankille tai ne ovat tosiasiaa lainanneet matkaan tarvittavaa rahaa suoraan poimijoille esimerkiksi maksamalla lennot. Varmistaakseen lainojen maksuun riittävän poimintatuloksen yritykset ovat velvoittaneet koordinaattorit seuraamaan poimintatulosta poimijakohtaisesti ja ohjaamaan poimijoita, jos tulosta ei synny tyydyttävästi.

Koordinaattorit toimivat useimmissa tapauksissa selkeästi ostajayrityksen alihankkijoina poimijoiden rekrytoinnissa ja poiminnan järjestämisessä.

Se, että leirit, autot ja usein ruokailukin on järjestetty marjojen ostajayrityksen tai sen koordinaattorin puolesta, vaikka niiden toimitukset on saatettu ohjata alihankkijalle, sitoo poimijat käytännössä ostajayritykseen, joka on useimmiten myös kutsunut poimijat maahan. Lentoliput ja joissain tapauksissa myös passit ovat ostajayrityksen hallussa. Poimijoilla ei ole käytännössä mahdollisuuksia ”vaihtaa leiriä” poimintakauden aikana. Joissain tapauksissa leirien lähelle on tullut muita marjanostajia, jotka ovat houkuttelleet poimijoita myymään marjansa heille esimerkiksi tarjoamalla ilmaista ruokaa ja käteistä rahaa ja onnistuneet kaupanteossa, mutta nämä ovat olleet poikkeustilanteita.

Käytännössä vastaavat tapaukset muilla aloilla ovat työsuojeluviranomaisten tai hankinnan tilaajan asiaan puututtua varsin nopeasti muuttuneet työsuhteiksi. Suomesta tunnetaan esimerkkejä siitä, että maahan on tullut etenkin rakennussektorille alihankintatyöhön ulkomaisia työntekijöitä ulkomaisten yhtiöiden järjestämänä ja heidän on esitetty olevan elinkeinonharjoittajia tai avoimen yhtiön yhtiömiehiä (Hirvonen, 2012, s. 122 - 123). He ovat kuitenkin olleet tilaajayhtiön valvonnassa ja työsuojeluviranomainen on katsonut, että he ovat tosiasiasa työsuhteisia. Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden kysymyksessä ollen työsuojeluviranomaiset eivät ole menettelyihin puuttuneet. Yhdeksi syyksi tilanteeseen voitaneen katsoa se, että poimijat eivät kilpaile minkään alan järjestäytyneen työvoiman kanssa eikä yksikään ammattiliitto ole sen vuoksi ollut niin kiinnostunut poimijoista siinä määrin, että se olisi halunnut asettaa työneuvoston yksimielisen lausunnon kyseenalaiseksi tai uudelleen puntaroitavaksi. Tilanne puutarhamarjojen poiminnassa on toinen: poimijat ovat työsuhteisia riippumatta siitä, miten he ovat Suomeen tulleet.

Verotusta koskee osittain sama tilanne – marjanpoimijoiden järjestettyä tuloa Suomeen ja olosuhteita täällä ei ollut vielä kunnolla tutkittu silloin, kun osa marjanostajayrityksistä pyysi 2006 keskusverolautakunnan lausuntoa marjatulojen lähdeverotuksesta. Keskusverolautakunta antoi 24.5.2006 ennakkoratkaisun, jossa se katsoi, että yhtiöiden maksamat suoritukset poimijoille eivät ole palkkaa tai muuta suoritusta, josta on perittävä lähdevero. Tässäkin tapauksessa perustelussa todetaan, että marjanpoimijat keräävät marjoja itsenäisesti omaan lukuunsa ja myyvät marjoja valitsemalleen ostajalle. Marjoista maksettava hinta on markkinoiden mukainen eikä mistään kiinteästä korvauksesta ole sovittu etukäteen. Poimijat saattoivat myydä poimimansa marjat kenelle tahansa, joka tarjoutuu ostamaan marjoja. Näissä hakemuksessa kuvatuissa olosuhteissa hakijoiden ja marjanpoimijoiden välille ei ole katsottava syntyvän työsuhdetta eikä marjoista saatua suoritusta pidetty hakijoiden maksamana palkkana. Hakijoille ei tällä perusteella katsottu syntyvän velvollisuutta periä lähdeveroa suorituksesta. Poimijoiden myymistään marjoista saama tulo rinnastuu suomalaisten vastaavaan marjanmyyntituloon, jota suomalaisen käytännön mukaan ei veroteta.

Keskusverolautakunnan päätös perustuu hakijoiden antamaan tietoon eikä verottaja ole lähtenyt tarkemmin tutkimaan, muodostuuko kokonaisuudesta mahdollisesti toisenlaista kuvaa poimijoiden ja ostajayrityksen suhteesta. Työneuvoston myöhemmin antaman lausunnon perusteissa viitataan myös keskusverolautakunnan päätökseen.

Ruotsissa verottaja on tehnyt päätöksen, jossa se katsoi 12 500 kruunun ylittävän poimintatulon olevan kaikille poimijoille, myös ruotsalaisille, verotettavaa. Tämä päätös johti osaltaan siihen, että marjanostajat katsoivat paremmaksi muuttaa poimijat työsuhteisiksi. Tilanne ei kuitenkaan ole sielläkään yksiselitteinen, vaan työsuhte-edellytystä on osittain kierretty thaimaalaisten vuokratyö-yritysten kautta. Verottajalle ei ole myöskään käytännössä kertynyt tuloa, koska mm. päiväraha- ja kuluvähennyksiä on käytetty täysimääräisesti.

Toiminnan suhde ihmiskauppaan

Kesällä 2013 joukko yhden marjanostajayrityksen maahan kutsumia poimijoita koki tulleen väärin kohdelluksi, kun heidät siirrettiin heidän mielestään toiseen leiriin huonoihin olosuhteisiin ja heidän protestoituun osittain ulkopuolisten avustamana ja yllyttämänäkin, heille osoitettiin alkuperäistä suunnitelmaa monta viikkoa aikaisempi lento takaisin Thaimaahan. Tämä johti myös tutkintapyyntöön ihmiskauppaepäilystä. Koska tapaus on hyvin informatiivinen, olen lainannut tähän Oulun syyttäjänviraston kihlakunnansyyttäjän päätöksen (13/1240) asiasta joitain tämän raportin kannalta merkityksellisiä kappaleita lukuun ottamatta, ja esitän siihen liittyviä näkökohtia päätöstekstin jälkeen.

(Päätösteksti alkaa)

ENNAKKOINFORMAATIO

Asianajaja A on tehnyt 11.9.2013 rikosilmoituksen ihmiskaupasta Saarijärven poliisille. Noin 50 thaimaalaista marjanpoimijaa on kertonut hänelle, että heitä on erehdytetty, kun X Oy on lainannut heille Thaimaassa rahaa poimintamatkaa varten. Poimijoille on annettu väärää tietoa mahdollisuuksista saada tuloja ja poimintaa tukevista järjestelyistä. 7.9. lauantaina yrityksen edustaja oli ilmoittanut, että kaikilla poimijoilla onkin 2 000 euroa enemmän velkaa, kuin he olivat tähän asti olettaneet. Velkasuhteesta ei ole esitetty kirjallista selvitystä ja näissä oloissa poimintaa on mahdoton tehdä kannattavasti. Lisäksi olosuhteet poimintaleireillä erityisesti Saarijärvellä ovat olleet epäinhimilliset majoitustilojen, ruoan ja terveydenhuollon osalta. Poimijoita on siirretty vasten tahtoaan alueelle, varsinkin Lieksaan, jossa marjasatokausi on jo ohi tai marjasato on heikko.

A:n mukaan poimijat ovat saaneet velkaa Bank of Agriculture -pankilta ja tuttavilta, mutta ihmiskaupan tunnusmerkistön kannalta mielenkiintoinen on thaimaalainen nainen, joka tunnetaan nimellä But. Hän tarjosi Thaimaassa ollessaan lainoja X Oy:n nimissä. Tämän jutun asianomistajiksi ilmoittautuneista 30 on saanut häneltä lainaa. Lainan summa on ollut 35 000 bahtia ja korko on 4 000 bahtia. 1 euro = 42 bahtia, eli lainasumma on 833 eur ja korko 95 eur, joten korko on 11 %. Rahat on lainattu ilmeisesti toukokuussa tai kesäkuussa. Poimijoiden käsitys on, että todellisena velkojana on X Oy tai sitä lähellä olevat yksityis- tai oikeushenkilöt. Käsitys perustuu Butin lausumaan. Lainarahat eivät olleet missään vaiheessa poimijoiden hallussa, vaan ne käytettiin suoraan poimintamatkan kulujen kattamiseen. But on tavattu 10.9.2013 Saarijärvellä ja hän poistui sieltä X Oy:n henkilökunnan seurassa jonnekin.

Toimitusjohtajan mukaan thaimaalainen rekrytoija ei tarjoa poimijoille velkarahoitusta. He auttavat lainapapereiden valmistelussa ja pankkilainan myöntää thaimaalainen valtiollinen pankki, Bank of Agriculture and Acrigulture co-operatives. Laina on lyhytaikainen laina, joka on tarkoitettu Suomeen ja Ruotsiin tuleville marjanpoimijoille. Laina-aika on 3 kuukautta ja korko normaali pankkikorko. Maksimilaina on 50 000 THB. Toimitusjohtaja kertoo, että hän ei ole tiennyt aikaisemmin But-nimisestä naishenkilöstä. Hän on selvittänyt asian ja toteaa Butin olevan poimija Korpikarhun 29:n poimijan ryhmästä, jotka muuttivat Saarijärvelle lauantaina 7.9. Ko. poimija ei ole aiemmin ollut X:n kutsumana poimijana. Toimitusjohtaja ei voi selittää sitä, kuinka hän on voinut

tarjota lainaa yritystä X:n nimissä, koska yritys X ei lainoita poimijoita.

VELAN SUORITUS

A:n mukaan 7.9.2013 Saarijärvellä paikalle tuli rouva, joka esittäytyi toimitusjohtajan vaimoksi. Hän ilmoitti, että X Oy ei maksa palkkioita poimijoille, vaan jokainen poimija on 2 900 euroa velkaa X Oy:lle, mikä lyhennetään heidän tilistään suoraan. Samoin rouva ilmoitti, että X Oy aikoo maksaa poimijoiden velan Bank of Agriculture -pankille suoraan, eikä tule antamaan velkasummaa vastaavaa rahamäärää poimijoille. Jälkimmäisen väitteen osalta poimijat epäilivät, että X Oy tulisi kavaltamaan rahat. Asia kerrottiin illalla tulkin välityksellä, kun kaikki poimijat olivat koolla. JLY oli paikalla ja thai-kielen taitoisena ymmärsi asian. Uutinen herätti yleistä kuohuntaa poimijoissa, ja Saarijärven "kapinan" voidaan katsoa alkaneen tästä tilanteesta.

LIKKUMISVAPAAUS

A:n mukaan 5. syyskuuta poimijoita oli Juvalla, missä marjoja oli runsaasti ja poimijat olisivat halunneet jäädä sinne. X Oy on kuitenkin pakottanut kahdeksan poimijaa siirtymään Lieksaan ja muut poimijat Saarijärvelle. Näillä paikkakunnilla marjasato oli selvästi huonompi, mutta Saarijärvellä poimijat jatkoivat poimimista 7. syyskuuta saakka parhaansa mukaan.

Lieksaan siirretyt poimijat olivat kokeneimpia poimijoita ja ryhmänjohtajia, jotka olivat jo Thaimaassa ollessaan osallistuneet Tawatchain yhtiön apulaisina rekrytointiin. Heidän alaisensa olivat siirtyneet Saarijärvelle, ja ryhmänjohtajat tunsivat heistä huolta. Tästä syystä he ottivat puhelimitse yhteyttä Saarijärvelle ja päättivät ajaa sinne selvittääkseen tilannetta X Oy:n kanssa.

X Oy:n edustajat olivat Juvalla uhanneet palauttaa Thaimaahan kaikki poimijat, jotka eivät suostu menemään Lieksaan ja Saarijärvelle. Lieksasta Saarijärvelle siirtyneet ryhmänjohtajat olivat joutuneet maksamaan X Oy:lle sata euroa siitä, että he saivat luvan jäädä Saarijärvelle.

Aiemmin mainitun X Oy:lle ilmoitetuksi syntyneen velan ja pakkosiirron yhteisvaikutus oli se, että marjanpoimijat vetivät johtopäätöksen, jonka mukaan X Oy:lle poimimalla ei kukaan voi selvitä veloistaan. Poimijoiden käsityksen mukaan yritys X on muuttanut velkasuhteen ehtoja mielivaltaisesti, ja vienyt poimijat vastoin heidän tahtoaan huonosatoisille alueille.

Tohmajärvelle ja Saarijärvelle tehtiin torstaina 5.9. iltapäivällä. Rikosilmoituksen tehneen ryhmän leaderiä ei saatu puhelimitse kiinni, joten lopullisen päätöksen muutosta olivat tehneet muut poimijat. Toimitusjohtajan mukaan on epäily, että leader oli autokuntansa kanssa tällöin Ruotsissa. He saapuivat leirille vasta myöhään illalla. Toimitusjohtajan mukaan hänelle oli toimitettu Ruotsissa otettu kuva poimijoille annetusta autosta. Poimijoille myönnetyn viisumin mukaan heillä ei olisi oikeutta poistua Suomen rajojen ulkopuolelle. Lieksan alueen marjasadosta toimitusjohtaja lausuu, että alueella ollut poimijaryhmä on saanut marjoja ko. ajankohtana keskimäärin 95kg/pv/poimija.

X Oy on ilmoittanut suurlähetystöön, että heikompia poimijoita siirretään hyvin pärjänneiden poimijoiden joukkoon ja ainakin alueelle, jossa on runsaampi marjasato. Toimitusjohtajan mukaan tässä ko. tapauksessa 8 poimijan tulot olivat jostain syystä alkaneet jäädä muusta poimijakunnasta jälkeen, jolloin koko Juvalla ollut ryhmä 73 henkeä oli jaettu eri ryhmiin. 28 poimijaa majoitettiin Tohmajärvelle heidän omasta pyynnöstään. Muu Juvan ryhmä 37 poimijaa saatiin majoitettua Saarijärvelle ja 8 poimijaa Lieksaan.

MATKUSTUSASIAKIRJOJEN POISOTTAMINEN

A:n selvityksen mukaan 7. - 8.9. viikonloppuna todettiin, että viiden asianomistajan passit olivat X Oy:n hallussa, ja JLY oli kovan riitelyn päätteeksi onnistunut taivuttelemaan, että X palautti passit oikeille omistajilleen. Tiistai-iltana 10.9. Saarijärveltä lähti noin 20 poimijan ryhmä kohti Sotkamo. Tämän jutun asianomistajien käsitys on, että heidän kaikkien passit olisivat X Oy:n hallussa.

Toimitusjohtajan selvityksen mukaan X Oy:n työntekijät eivät ole koskaan ottaneet haltuunsa poimijoidensa passeja. Poimijoille annetun kirjallisen ohjeen mukaan yritys kehottaa pitämään passin, matkavakuutuskortin ja sairauslomakkeen, aina mukana sekä poiminnan aikana esimerkiksi ajoneuvossaan.

LOPPUTULOS

Rikoslain 25 luvun 3 §:n nojalla ihmiskaupasta voidaan tuomita se, joka 1) käyttämällä hyväkseen toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa, 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttä hyväksi käyttämällä, 3) maksamalla korvauksen toista vallassaan pitävälle henkilölle tai 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen valtaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi taloudellisessa hyötymistarkoituksessa.

Ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen edellyttäisi esimerkiksi tekijästä riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa, mitä elementtiä on tulkittava suppeasti eli, että henkilö ei ole voinut muuta kuin alistua tilanteeseen. Edelleen teko voisi täytyä, jos poimijoita olisi jo lähtökohtaisesti erehdytetty työn luonteesta ja laadusta. Tunnusmerkistössä mainittu valtaanottaminen tarkoittaisi käytännössä vapaudenmenettämistä. Vielä tunnusmerkistön täytyminen edellyttäisi esimerkiksi, että henkilö joutuisi tekemään pakkotyötä. Asiassa esille tuodun kirjallisen materiaalin perusteella on ilmeistä, että poimijoille on annettu jo Thaimaassa vähintäänkin kohtuullinen määrä ennakkoinformaatiota olosuhteista. Edelleen poimijoilla on ollut omassa käytössään henkilöautot ja heidät on myös ohjeistettu pitämään passit mukanaan, jolloin on katsottava, että heidän liikkumisvapautensa on turvattu. Työn luonteen on katsottava olevan jo luonnostaan poimijoiden tiedossa ja lisäksi on huomioitava, että poimijoiden joukossa on ollut myös aiemmin poimintamatkoilla olleita henkilöitä, jolloin on olemassa myös kokemuseräistä tietoa.

Edellä lausutun perusteella on katsottava, että vaikka asiassa suoritettaisiin esitutkinta loppuun, niin asiassa ei tulisi saamaan näyttöä siitä, että joku olisi syylistynyt rikoslain 23 luvun mukaiseen ihmiskauppa-rikokseen tai johonkin muuhun rangaistavaan tekoon. Asiassa on pidettävä varsin todennäköisenä, että asiassa jätettäisiin syyte nostamatta näyttämättömänä.

(Päätösteksti päättyy)

Tapaus osoittaa kuinka vaikeasta tutkinnallisesta ja tulkinnallisesta asiasta voi olla kyse marjanpoimijoiden tapauksessa. Voidaan hyvin olettaa, että vastaavia tapauksia tulee esiintymään tulevinakin kesinä, ellei menettelyjä voida selkeyttää. Päätöstekstistä on syytä nostaa esiin joitain seikkoja, koska ne ovat hyvin kuvaavia marjanpoimijoiden Suomeen tulo- ja työskentelyprosessissa.

Yritys X:n puolelta todetaan, että poimijoiden on pitänyt allekirjoittaa lomake, joka osoittaa, että he ovat tietoisia riskistä. Sen sijaan jätettiin toteamatta se, että poimijat toisella kirjallisella sopimuksella, jonka koordinaattori on oman suullisen ilmoituksensa mukaan edellyttänyt heidän allekirjoittavan, sitoutuivat myymään poimimansa marjat pelkästään yritys X:lle. Yritys X ei kuitenkaan takaa marjoista maksettua hintaa, mutta kuvailee poimijoille huomattavan suurien nettotulojen mahdollisuutta. Yritys X myös totesi, että se ei ole antanut lainoja poimijoille (tapaus But).

Poimijoiden sitouttaminen myymään marjat vain yritys X:lle perustuu siihen, että yritys X tai sen koordinaattori on taannut Thaimaan BAAC-pankille 10 -15 % niistä lainoista, joita poimijat sieltä matkansa rahoittaakseen ottavat. Toisin kuin yrityksen toimitusjohtaja antoi ymmärtää, vain osa poimijoista sai matkaansa lainaa BAAC-pankilta. On myös tavallista, että ostajayrityksen koordinaattori tai apukoordinaattori lainaa rahaa sellaisille poimijoille, jotka eivät saa kyseisestä pankista lainaa esimerkiksi siksi, että heillä ei ole antaa maa- tai muuta omaisuutta vakuudeksi. Kun BAAC:in vuosikorko on noin 8 - 9 %, voi vapaiden lainojen vuosikorko nousta kymmeniin prosentteihin (tekstissä mainittu korko 11 % on vain osavuodesta perittävä korko). Tekstissä rahanlainaajaksi mainittu poimijahenkilö voi hyvin olla ollut tällainen apukoordinaattori tai muuten lainojen järjestelyyn liittyvä ja yritys X:n pääkoordinaattorin on tässä tapauksessa pitänyt olla siitä täysin tietoinen.

Yritys X:n koordinaattorin poimijoille rekrytointitilanteessa jakamassa informaatiossa todetaan esimerkiksi mustikasta maksettavaksi hinnaksi 1,80 euroa kilolta (joka oli edellisen kesän hinta ja siksi muutenkin poimijakandidaattien tiedossa), mutta heidän tultuaan Suomeen heille ilmoitettiin, että hinta on 1,40 euroa kilolta. Kun mustikasta muodostui kesällä 2013 poimijoiden päätulonlähde, ero on huomattava ja on ymmärrettävää, että poimijat kokivat tulleen petetyiksi. Heillä ei kuitenkaan enää siinä vaiheessa, sopimuksensa mukaan, ollut mahdollisuutta vaihtaa ostajayhtiötä.

Työneuvoston lausunto, jonka mukaan metsämarjanpoimijat eivät ole työsuhteisia samoin kuin keskusverolautakunnan päätös siitä, että poimintatulo ei näissä tapauksissa ole lähdeverotettavaa, perustuvat molemmat siihen, että poimijat saavat myydä marjat vapaasti kenelle tahansa ostajalle. Näin ei yritys X:n tapauksessa ole. Vaikka sopimuksen poimijoiden kanssa on tehnyt pääkoordinaattori, on yhteys yritys X:ään selvä ja yhtiön pitää olla tilaajavastuullinen siitä, mitä sen koordinaattori tekee.

Oli epäselvää, missä joidenkin poimijoiden passeja säilytettiin. On tavallista, että poimijat voivat halutessaan jättää passinsa ostajayrityksen säilytettäväksi. Tätä perustellaan asiakirjojen hukkaamisvaaralla. Näin on saattanut tässäkin tapauksessa olla eikä asiassa sinänsä ole moitittavaa.

Sen sijaan olisi moitittavaa, jos passeja ei niitä pyydettyäessä luovuteta. Voi myös olla kyseenalaista, jos passit ovat säilössä satojen kilometrien päässä poimijasta.

Päätöksessä ei käsitellä sitä, että lentoliput ja oikeus niissä tehtäviin muutoksiin, ovat marjojen ostajayhtiöllä, vaikka poimijat ovat liput itse maksaneet (joskin velkarahalla). Lippujen hallinta näytti tässäkin tapauksessa antavan yritys X:n edustajalle mahdollisuuden uhkailla poimijoita vastoin heidän tahtoaan kotiin lähettämällä kesken kauden, jolleivät poimijat suostuneet yrityksen vaatimuksiin. Lopulta yritys X toteutti uhkauksen ja muutti noin 50 poimijan kotiinpaluun aikaisemmaksi kuin mitä alkuperäisessä lipussa oli. Tästä aiheutui poimijoille huomattava lisäkustannus, koska uuden paluulipun hinta todennäköisesti peritään heiltä takaisin Thaimaassa.

Suurin osa poimijoista siirrettiin leiriin, jonka he kokivat olevan marjasadoltaan ja olosuhteiltaan paljon alkuperäistä huonompi. Siirto tapahtui puolukoiden poimintavaiheessa ja voitaisiin olettaa, että syynä siirtoon olisi ollut se, että poimijoiden ei toivottukaan saavuttavan hyvää poimintatulosta, koska puolukan varastot olivat täynnä. Lisäksi Ruotsin poimintatulos oli poikkeuksellisen suuri ja marjojen eteenpäin myynti näin ollen vaikeaa. Hyvän sadon alueelle siirrettiin vain pieni joukko poimijoita, joita suosittiin. Myös muilla suomalaisilla yhtiöillä puolukan poimintatulos osoittautui keskimäärin huonommaksi kuin satotilanne olisi edellyttänyt, mikä viittaa yhteiseen ongelmaan. Joka tapauksessa on selvää, ettei leiri Saarijärvellä täyttänyt millään tavalla vaatimuksia ison joukon pitkäaikaismajoituksesta.

Päätöksessä viitataan myös siihen, että jotkin poimijat ovat käyneet kenties Ruotsin puolella. Tämä on täysin mahdollista, koska heillä oleva Schengen-viisumi ei rajoita liikkumista Schengen-maiden välillä. Poimijoilla on siis ollut tässä suhteessa liikkumisvapaus. Lainan takaisinmaksun varmistamiseksi, johon yritys X on pankille ja muille lainaajille sitoutunut, poimijat eivät ole kuitenkaan saaneet Suomessa oleskelunsa aikana tuloja poiminnastaan muuten kuin välttämättömään elämiseensä ja polttoaineiden ostamiseen. Valtaosalla poimijoista ei näin ollen ole ollut mahdollisuutta liikkua maassa vapaasti, vaan poimintaleiri on muodostunut heille eräänlaiseksi pakkotyöleiriksi, jossa he ovat velkavankeudessa. Mahdollisilla Ruotsissa käyneillä on voinut olla ylimääräistä omaa rahaa, jota muilla ei ole ollut. Käyntiin on myös saattanut liittyä pyrkimystä myydä marjoja Ruotsin puolella paremman hinnan toivossa. Sekään ei ole Schengen-viisumilla kiellettyä (vain poimintatyö Ruotsin puolella on kiellettyä), mutta yritys X:n kannalta se olisi luonnollisesti ollut poimijoiden allekirjoittaman sitoutumisasiakirjan ja ilmeisesti autonluovutusohjeen vastaista.

Kokonaisuudesta voi siis olla mahdollista muodostaa syyttäjän esittämän kuvan vastainen käsitys: pääsääntöisesti luku- ja kirjoitustaidottomia maatyöläisiä oli houkuteltu Thaimaasta Suomeen antamalla liian positiivinen kuva tuloista, ja saatettu heidät vastoin tahtoaan (lentolippujen hallintaa ja heikolla ymmärryksellä allekirjoittamaansa sopimusta hyödyntämällä) tilanteeseen, jossa he eivät voi vastata ottamistaan veloista, ja jossa heitä on pidetty Suomen standardien mukaan hyvin huonoissa olosuhteissa. Tapauksesta löytyy piirteitä kaikista ihmiskaupan kriteereistä. Huolimatta siitä, että tilanne on saattanut syntyä osin tahattomasti erilaisten tapahtumien yhteisvaikutuksena, on valitettavaa, että tutkintaa ei tehty riittävän perusteellisesti ja että se keskeytettiin. Ruotsissa on lähes vastaavasta marjanpoimijoihin liittyvästä tapauksesta langettu tuomio ihmiskaupasta (ensimmäinen aste, valitettu, Människohandel och arbetsliv, s. 32 – 33). Toisaalta on selvää, että kaikkien edellä selostettujen seikkojen selville saaminen olisi vaatinut huomattavaa työmäärää sekä normaalia vahvempaa perehtymistä ja osaamista tästä erityiskysymyksessä.

Koska vastaavia tapauksia tulee mitä todennäköisimmin esiintymään myös tulevana kesänä, syyttäjälaitoksen on syytä kouluttautua kausityöntekijöitä koskeviin menettelyihin heidän maahantulossa, olosuhteissaan ja taloudessaan.

Ulkomaalaiset jokamiehenoikeuteen liittyvänä erityiskysymyksenä

Kaupallista metsämarjojen poimintaa on perinteisesti voinut Suomessa (ja Ruotsissa) tehdä jokamiehenoikeuden nojalla. Siihen on liittynyt myös marjojen ja sienien myynnin verottomuus, joka Ruotsissa on nyttemmin kumottu, mutta Suomessa vielä voimassa. Perustaltaan rikosoikeus lähtee siitä, että marjojen ja sienten poiminta toisen maalla ei ole rangaistavaa, jos siitä ei aiheudu vähäistä suurempaa haittaa. Näin lupia suurimittaiseenkaan marjojen poimintaan ei välttämättä tarvita. Haitan määrittäminen ja osoittaminen on kuitenkin vaikeaa.

Suuren joukon kulkua metsässä marjojen poimimiseksi myyntitarkoituksiin on pidetty jokamiehenoikeuden hengen vastaisena. On esitetty, että suuri poimijajoukko väkisinkin aiheuttaa vahinkoa (rinnastuksena suunnistustapahtumat, joihin nykyään melko säännönmukaisesti pyydetään maanomistajan lupa) ja että jatkuva marjojen konepoiminta samoilla paikoilla heikentäisi tulevia marjasatoja. Tutkimuksissa tästä ei ole kuitenkaan löydetty todisteita. Julkisuudessa esiintyvien reaktioiden perusteella kritiikki jokamiehenoikeudesta liitetään yleensä nimenomaan ulkomaisiin poimijoihin. Jokamiehenoikeus ei kuitenkaan määritä paikallisen tai ulkomaisen poimijan suhdetta metsään mitenkään erilaiseksi.

Thaimaalaisille marjanpoimijoille annetaan ohjeita siihen, että poimintaa ei tehdä lähellä asumuksia ja pohjoisessa varsinkin kylien läheisyydessä poimintaetäisyydeksi ohjataan vähintään kolme kilometriä. Poimijoiden keskuudessa on kuitenkin epäselvyyttä siitä, miten tulee suhtautua vapaa-ajan asutukseen ja yksityismetsäteihin. Etelä-Suomessa tiheimmän asutuksen alueella yhteentörmäyksiä loma-asujien kanssa näyttää väkisinkin tapahtuvan.

On laskettu, että Suomen koko marjasadosta tulee joka tapauksessa poimittua vain noin 10 %. Näin laskien poimittavaa riittäisi hyvin kaikille. Marjoista on kuitenkin eri syistä (etäisyydet, maaston hankaluus ja varpujen tiheys) suhteellisen vaivattomasti poimittavissa vain noin 15 %, joten varsinkin huonompina satovuosina marjoista voi olla niukkuutta. Suurimmat syntyneet kiistat liittyvät lakkojen poimintaan. Joka tapauksessa marjanostajayritysten tulee tehostaa poimijoiden ohjeistamista jokamiehenoikeuden oikeuksista ja velvollisuuksista konfliktien poistamiseksi. Myös tiedotusta siitä, miten poimijoita on ohjeistettu, tulisi jakaa tiedotusvälineille ennen poimintakauden alkua ja sen aikana.

Marjojen jalostus

Suomessa poimitut marjat menevät suurelta osin myyntiin ulkomaille tai niistä tehdään mehuja ja hilloja pääosin koti- tai Venäjän markkinoiden tarpeisiin. Arvonlisän muodostus jää näin suhteellisen alhaiseksi. Esimerkiksi Japanissa suomalaisia marjoja jatkojalostetaan pidemmälle terveystuotteiksi. Jatkojalostusta on tutkittu myös Suomessa (VTT) ja siihen liittyy merkittäviä mahdollisuuksia. Tähän tarvitaan kuitenkin toisenlaisia yrityksiä kuin niitä, jotka tällä hetkellä järjestävät marjojen ostoa ja jalostavat osin itsekkin. Mahdollisuudet kasvattaa marjojen kysyntää ovat siis olemassa ja tarjoavat toivottavasti tulevaisuudessa mahdollisuuden edelleen lisätä marjojen ostoa tämän hetkistä parempaan hintaan. Edistymisen tarvitsisi tuekseen selkeän hankkeen, jossa mukana olisivat soveltuvat tutkimus-, kehittämis- ja rahoittajatahot sekä vahvan markkinoinnin.

Todettuja ongelmia yhteenvetona

Poimijoiden tulo maahan on ollut tärkeää suomalaiselle marjateollisuudelle. Sen varaan on syntynyt satoja työpaikkoja. Se on tärkeää myös poimijoille itselleen hyvinä poimintavuosina, kun kaikki sujuu ongelmitta. Suomessa tarvitaan ulkomaisia metsämarjanpoimijoita – suomalaiset pystyvät itse poimimaan marjalajikkeen mukaan vain noin 20 - 50 % tarvittavasta. On kuitenkin tärkeää, että Suomeen ei kohdistu epäilyjä kausityöntekijöiden huonosta kohtelusta, saatikka ihmiskaupasta.

Poimijoiden työmarkkina-asema

Ongelmia aiheuttaa metsämarjanpoimijoiden tosiasiallisen työmarkkina-aseman epäselvyys. Ulkomaisten metsämarjanpoimijoiden ei ole katsottu työskentelevän työsuhteessa kuten ulkomaalaisten puutarhamarjojen poimijoiden. Poiminta ei kuitenkaan täytä yrittäjyyden kriteereitä. Yrittäjästatus edellyttäisi toiminnalta mm. laajuutta, julkisuutta, yleisyyttä ja itsenäisyyttä sekä tietysti sopimusta yrittäjän ja toimeksiantajan välillä. Työsuhteen ja yrittäjätyön välille sijoittuvaa kolmatta kategoriata Suomen lainsäädäntö ei tunne. Poimijoita ei voi myöskään verrata suomalaisiin, jotka jokamiehen oikeudella poimivat marjoja ja myyvät niitä marjanostajille. Suomalaiset poimijat toimivat täysin itsenäisinä.

Suomesta tunnetaan esimerkkejä siitä, että maahan on tullut etenkin rakennussektorille alihankintatyöhön ulkomaisia työntekijöitä ulkomaisten yhtiöiden järjestämänä ja heidän on esitetty olevan elinkeinonharjoittajia tai avoimen yhtiön yhtiömiehiä (Hirvonen, 2012, s. 122 - 123). He ovat kuitenkin olleet tilaajayhtiön valvonnassa ja työsuojeluviranomainen on tulkinut henkilöiden olevan työntekijän asemassa. Myös metsämarjanpoimijoiden asemaan liittyy marjanostajayritysten tosiasiallinen valvonta, jonka perustana ovat taloudelliset riippuvuussuhteet.

Koordinaattoreihin ja marjanostajiin liittyvät ongelmat poimijoiden maahantulossa

Merkittävä ongelma on eri toimijoiden roolien päällekkäisyys poimijoiden maahantuloprosessin oleellisissa kohdissa.

Poimijoiden nettotulot jäivät kesän 2013 poimintakaudella keskimäärin 20 euroon päivää kohden ja kymmeniä poimijoita jäi tappiolle. Poimijoita tarvittiin enemmän mustikan kuin puolukan poimintaan, mikä johtui puolukan hyvästä varastotilanteesta. UM:n Schengen-säädösten perusteella asettama päiväkohtaisen nettotulon vähimmäistavoite on ollut pitkään 30 €. Tämä on alhainen, jos sitä verrataan alhaisimpiin taulukkopalkkoihin, vaikka otetaan huomioon, että nettotulosta ei enää tarvitse maksaa ruoasta ja majoituksesta. Nettotulon määrittämisessä ei ole mukana esimerkiksi palkkaturva-järjestelmän suoja, vaan poimijan kaikki riskit ovat tuon nettotulon varassa. Tulevana poimintakautena 2014 myös mustikan kysynnässä tulee olemaan ongelmia johtuen liiankin hyvästä varastotilanteesta.

Osa ongelmista juontaa siitä, että poimijoita maahan kutsuvat yritykset osallistuvat järjestelyyn, jossa heille poimijoita rekrytoiva koordinaattori antaa suurta osaa poimijoita lainoittavalle maatalouspankki BAAC:ille rahapantti. Se vastaa 10 - 15 % annettavien lainojen määrästä. Pankilla on vakuutena myös poimijoiden omaisuutta.

Panttijärjestelmä on luotu siksi, että pankki voisi Thaimaan jossain määrin epävarmassa talous-kulttuurissa olla varma, että koordinaattori (ja sen taustalla oleva marjat ostava yritys) huolehtii siitä, että pankki saa saatavansa. Näiden on tuloutettava pankille poimijan marjatuloista lainaa ja sen korkoja

vastaava summa. Jollei koordinaattorilla ole itsellään varoja pantista huolehtimiseen, hän saa yleensä summan takanaan olevalta poimijat kutsuvalta yritykseltä. Pankki tekee tällaista yhteistyötä 14 suomalaisyrityksen kanssa, joista osa on puutarhayrityksiä.

Osalle poimijoista koordinaattori voi myöntää myös henkilökohtaista lainaa, jonka korko saattaa olla hyvin korkea. Koordinaattori huolehtii yleensä henkilökohtaisesti siitä, että saa velan takaisin. Ainakin yksi poimijoita maahan kutsuva yritys maksaa etukäteen poimijoiden lentoliput ja sillä on tämän lainan takaisin saamiseksi intressi huolehtia siitä, että voi hallita poimijoiden tulosta.

Merkittävimmän koordinaattorin kautta tulee maahan noin 40 % poimijoista. Asemansa vuoksi koordinaattorilla on tiiviit suhteet sekä pankkiin että Thaimaan viranomaisiin, mikä joissain tapauksissa sekoittaa rooleja.

Menettelyssä suomalainen (tai Suomessa toimiva ruotsalainen) yritys siis ottaa poimijalta rahaa ja maksaa sillä poimijan ottaman lainan kolmannelle osapuolelle (pankille), jolle yhtiö on antanut lainasta osittaisvakuuden. Vakuuden ja lainan antaminen tällaisessa tapauksessa ei ole Suomen yhtiölainsäädännön vastaista, kunhan sille on olemassa liiketaloudellinen peruste. Takaus kuitenkin sitoo koordinaattorin ja marjanostajayhtiön tiiviiseen kumppanuuteen ja poimijat näiden yhteiseen ohjausvaltaan.

Osalla yrityksistä on koordinaattorin kautta toteutettu suora sopimus poimijoiden kanssa siitä, että marjoja saa myydä vain heidät kutsuneelle ostajayhtiölle. Yhtiö pystyy määräämään hinnan, jonka poimijat marjakilolta saavat. Osa yrityksistä huolehtii muutoin siitä, että poimijat ymmärtävät, ettei heillä ole mahdollisuutta, tai alalla käytettävän termin mukaan tarvetta, myydä marjoja muille. Yleensä riittää, että ostajayhtiö tai koordinaattori pitää hallussaan lentolippuja, majoitusta ja kuljetusvälineistöä sekä poimijalle marjoista kertynyttä tuloa. Jos poimintatulosta ei synny normaalisti ja on epäily siitä, että poimija myy marjoja muualle, häntä voidaan uhata kotiin lähettämällä, poistamisella majoituksesta tai vaatimalla luovuttamaan käytössä oleva auto. Kotiin voidaan lähettää myös, jos poimija sairastuu tai loukkaantuu.

Työneuvosto on lausunut, että poiminta ei tapahdu työsuhteessa, vaan on yrittäjyyttä ja keskusverolautakunta tehnyt päätöksen, että poimijoiden tulo ei ole lähdeverotettavaa. Molemmat perustuvat oleellisesti siihen viranomaisille esitettyyn aineistoon, jonka mukaan poimijoilla olisi täysi vapaus myydä marjat kenelle haluavat. Käytännössä asia ei ole näin.

Marjoja ostavan yrityksen kannalta rajoittavaan menettelyyn ohjaa se, että yritys on sijoittanut prosessiin etukäteen huomattavan määrän työtä ja varojaan lainojen panteissa, majoituksen ja kuljetusten järjestämisessä ja joissain tapauksissa lentolipuissa. Yritys haluaa varmistaa, että sijoitukset saadaan takaisin. Ero ihmiskaupan kriteerit täyttäviin piirteisiin on kuitenkin kapea ja konfliktit saattavat johtaa tämän rajan ylittymiseen. Kriteereihin kuuluu mm. se, että joku pystyy pitämään toista taloudellisesti pakkotyössä ja olosuhteissa, joihin tämä ei voi vaikuttaa. Vielä vakavammasta, orjatyöstä, olisi kysymys, jos henkilö pakotettaisiin työhön esimerkiksi vanhojen velkojensa maksamiseksi ja eikä hänelle kertyisi työstä lainkaan nettotuloa. Tällaisesta ei marjanpoimintaa koskevassa asiassa ole kuitenkaan näyttöä.

Poimijoilla ei ole yleensä taloudellista mahdollisuutta tai osaamista täysin vieraassa maassa irtautua muualle poimimaan ja marjoja myymään eikä perätä oikeuksiaan maksamaansa lentolippuun. Yrityksiä taas kannustaa kohtuullisuuteen poimijoiden nettotuloissa ja olosuhteissa se, että ulkoministeriö ja Bangkokin lähetystö voivat säädellä poimijamääriä ja niiden kohdentamista eri yhtiöille viisumiennettelyn kautta. Parhaiten toimineet yritykset ovat myös tarjonneet menneinä vuosina poimijoille

kohtuulliset olosuhteet ja hyvinä vuosina mahdollisuuden heidän normaalituloihinsa nähden runsaisiin ansioihin. Se vapaus poimijoilla onkin, että he voivat, niin halutessaan, pyrkiä parhaat olosuhteet tarjoavien yritysten poimijoiksi.

Poimijat ovat taloudeltaan täysin riippuvaisia siitä, että he saavat nettotuloa poiminnasta ja heille maksetaan heidän myyntitulonsa. Poimijat ymmärtävät (tai se on suoraan sopimuksessa), että tuloista vähennetään lainat ja ylläpitokulut. Poimijoilla ei ole kuitenkaan mahdollisuuksia vaikuttaa marjoista heille maksettavaan hintaan. Vuosittaisen hinnan määräävät suurimmat kaupan keskusliikkeet ja suurimmat marjanostajayritykset markkina-asemansa perusteella hintajohtajina. Muutkin toimijat noudattavat hyvin yhtenäisesti näin määräytyvää hintaa.

Marjanpoimijoiden saamien suoritusten maksutiheys ja -tapa vaihtelee yrityksittäin. Osa yrityksistä ilmoittaa maksavansa tulon jopa muutaman päivän välein tai vähintään kerran viikossa. Rahat ilmoitetaan maksettavan käteisellä, tilitetään poimijan omalle tilille, jos sellainen olisi, tai poimijoiden tulojen koontitilille, joka on koordinaattorin tai hänen takanaan olevan yrityksen hallussa. Jälkimmäisessä tapauksessa maksu yksittäiselle poimijalle tapahtuu poimintakauden loputtua joko välittömästi tai viiveellä. Poimijoilla ei ole käytännössä mahdollisuutta sopia järjestelystä, vaan se on otettava annettuna. Yksikään poimija tuskin ottaa sitä riskiä, että hänellä olisi suurta määrää käteistä rahaa poimintaleirissä. On myös epäselvää, ovatko tiheät maksut poimijoiden tileille käytännössä mahdollisia huomioon ottaen korkeiksi muodostuvat transaktiokustannukset. Harva poimija on onnistunut avaamaan tilin Suomessa.

Poimijoiden poimintatuloksen seuraamiseen ei ole olemassa yhtenäistä järjestelmää, vaan seuranta on yrityskohtaista, samoin kuin veloitukset majoituksesta, ruoasta ja autoista sekä peräkärryistä. Poimijat pitävät yleensä itse kirjaa tuloksestaan tai saavat yhtiöltä kopion sen pitämistä kirjauksista. Jos syntyy erimielisyyksiä, poimijan on vaikea perätä oikeuksiaan. Ulkoministeriö edellyttää tiettyjen vähimmäistietojen kirjaamista ja niihin kuuluvat myös poimijoiden yhteystiedot. Lähetystö tekee jonkin verran jälkikäteisiä pistotarkastuksia, mutta sen mahdollisuudet tietojen oikeellisuuden tarkastamiseen ovat rajattuja ja järjestelmä perustuu kokonaisuudessaan luottamukseen.

Marjojen varastotilanteesta ja sen tuomista marjojen eteenpäin myynnin vaikeuksien vuoksi muutama yritys viivytti vuoden 2013 poimintatuloksen maksuja poimijoille ja BAAC-pankille yli vuodenvaihteen 2014. Kyse on ollut miljoonaluokan viivytyksestä. On epäselvää, miten tästä aiheutuvat huomattavat korkokulut kohdistuvat. Tämän kaltainen tilanne voi jonain vuonna kärjistyä konkurssiksikin, jolloin poimijoilla ei olisi käytännössä mitään suojaa. Thaimaan viranomaisten näkökulmasta rahojen tilittämismvastuu on koordinaattorilla. Sekä pankin että poimijoiden näkökulmasta heidän tulisi voida käynnistää toimet koordinaattoria kohtaan, mutta tällaisessa tilanteessa koordinaattoria ei yleensä löydetä. Näin kävi muutama vuosi sitten Ruotsissa tapauksessa, jossa sekä koordinaattori että marjanostajayrittäjä katosivat rahojen kanssa. Suomen näkökulmasta vastuita yhdistyy myös koordinaattorin takana olevaan marjanostajayhtiöön, jonka huonosta taloudellisesta tilasta ongelma marjatulojen tilittämättä jättämisestä saattaa johtua. Oikeudellisesti merkityksellistä todistetta suhteesta ei kuitenkaan välttämättä ole ja suhteen osoittaminen vaatisi mahdollisuutta tehdä tutkinta asianosaisten toiminnasta. Suomessa ei kuitenkaan ole ilman poimijoiden antamaa valtuutusta tahoa, joka voisi tehdä rikosilmoituksen. Toimenpiteiden mahdollinen käynnistäminen jäisi thaimaalaisille.

Poimijoiden saama tieto riskeistä, taloudellisista mahdollisuuksista ja olosuhteista ei aina ole riittävää, kun ottaa huomioon heidän yleiset lukutaito-ongelmansa sekä luonto- ja kulttuurierojen suuruuden.

Ongelmat majoitus-, kuljetus- ja ruokailujärjestelyissä

Thaimaalaisia marjanpoimijoita koskevan prosessin sisäisistä suhteista nouseva toinen ongelma aiheutuu marjanostajayritysten sidonnaisuudesta majoitus-, kuljetus- ja ruokailujärjestelyihin. Niiden järjestäjä saattaa olla ostajayritys suoraan tai sen toimihenkilö. Järjestelyistä syntyy myös merkittäviä nettotuloja ja niiden eteen tehdään investointeja. Tehtyjen investointien toivotaan tuottavan mahdollisimman paljon tuloja ja on kannattavaa pyrkiä saamaan maahan mahdollisimman suuri määrä poimijoita. Tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa poimijoita pyritään kutsumaan maahan yli tiedossa olevan todellisen poimijatarpeen, ottamatta huomioon esimerkiksi tiedossa olevia kapasiteettirajoituksia kuten varastotilannetta. Ostajayhtiön kannalta talous on tällöin suhteellisen riskitön ja sitä voidaan varmistaa esimerkiksi alentamalla poimijoille maksettavaa kilohintaa, kuten tapahtui puolukan hinnassa kesällä 2013. Merkkejä ylisuurista kiintiöehdotuksista on vuoden 2013 ja kuluvan vuoden 2014 viisumikiintiöiden haussa.

Ulkomaiset marjanpoimijat voidaan majoittaa olosuhteisiin, jotka eivät vastaa pitkäaikaismajoitukselle Suomessa asetettuja vaatimuksia. Majoitukseen käytettyjä leirejä ei poimintakausien aikana ole juurikaan tarkastettu.

Muut ongelmat

Thaimaalaisten marjanpoimijoiden Suomeen tulon prosessissa on ristiriitaisia piirteitä Suomea sitovien viisumisäädösten, verotuksen ja työainsäädännön (työsuojelun) suhteen. Marjanpoimijoiden alle 90 päivän pituiseen maahantuloon sovelletaan Schengen-säännöksiä ja ulkomaalaislain 79 §:ää, joka mahdollistaa marjanpoiminnan ansiotyönä. Säännöstit on kuitenkin tarkoitettu sovellettaviksi ennen kaikkea työsuhteeseen tuleviin työntekijöihin ja niitä on sovellettu väljän rinnasteisesti, vaikka metsämarjojen poimijoiden ei ole katsottu olevan työsuhteessa. Suomen Thaimaan lähetystö on ymmärtänyt marjanjalostuksen tarpeet suurten poimintamäärien aikaansaamiseen. Se on myös tehnyt niukkojen voimavarojen puitteissa parhaansa kohtuullisten olosuhteiden turvaamiseksi poimijoille.

Kenelläkään ei ole ollut halua asettaa käytännössä kyseenalaiseksi maahantulon oikeudellista perustaa, mutta se on syytä selkeyttää nyt, kun EU:ssa juuri hyväksyttyä kausityödirektiiviä aletaan implementoida. Edessä voi olla nopeasti sekin tilanne, että Thaimaan ja EU:n välillä ei enää ole viisumipakkoa. Tämän toteutuessakin viisumi voitaisiin kuitenkin vaatia, jos henkilö enintään 90 päivää kestävän oleskelunsa aikana työskentelee korvausta vastaan. Jäsenvaltiolla on kausityödirektiivin mukaan valittavanaan kolme vaihtoehtoista menettelyä: 1) myönnetään viisumivaltuutuksella kausityöläiselle Schengen-viisumi, jossa merkintä siitä, että se on myönnetty kausityöhön, 2) myönnetään edellisen lisäksi viisumivaltuutuksella kausityöntekijälle työlupa tai 3) myönnetään viisumivapaalle kausityöntekijälle työlupa, jossa on merkintä, että se on myönnetty kausityötä varten. Kausityödirektiiviä voidaan soveltaa myös pitkäaikaiseen, yli 90 päivää kestäväan työntekoon, mutta viisumi ei ole silloin käytössä.

Poimijoiden taloudellisista suhteista johtuva tosiasiallinen ja osassa tapauksia sopimuksellinen sitouttaminen yhteen marjanostajaan voi osoittautua ristiriitaiseksi sen kanssa, että poimijat eivät ole työsuhteessa ja heidän tuloistaan ei peritä lähdeveroa. Tältä osin keskusverolautakunnan päätös ja työneuvoston lausunto ovat perustuneet rajoitettuun tietopohjaan. Tutkijoiden (Rantanen ja Valkonen, 2011) raportti, joka selvittää toimintaa melko perusteellisesti, on ilmestynyt näiden päätösten jälkeen.

Ongelmia liittyy myös poimijoiden ja paikallisten asukkaiden välillä ajoittain ilmeneviin konflikteihin, poimijoista kuntien terveydenhuollolle aiheutuviin ylimääräisiin kustannuksiin sekä turvallisten ja asianmukaisten majoitusolosuhteiden takaamiseen poimijoille.

Myös Finnairin monopoliasema suorissa lennoissa Bangkokin ja Suomen välillä voidaan poimijoiden matkakulujen näkökulmasta nähdä markkinaongelmaksi, mutta Finnairille se on luonnollisesti korkeintaan yhteiskuntavastuukysymys.

Johdattelua ratkaisuesityksille

Ratkaisuja etsittäessä on otettava huomioon EU:n 17.2.2014 hyväksymän kausityödirektiivin ja sen myötä viisumisäännösten mahdolliset vaikutukset marjanpoimijoiden asemaan. Jäsenvaltioiden on saatettava direktiivi voimaan viimeistään kahden ja puolen vuoden kuluttua sen julkaisemisesta EU:n virallisessa lehdessä. Nykyisen kaltainen menettely, jossa pelkällä turistiviisumilla voidaan tulla Suomeen tekemään työtä, väistyy. Direktiiviä sovelletaan kolmansien maiden kansalaisiin, jotka asuvat jäsenvaltioiden alueen ulkopuolella ja jotka hakevat pääsyä tai joille on myönnetty pääsy jäsenvaltion alueelle kausityöntekijänä työskentelyä varten. Työnteko on tilapäistä ja perustuu työntekomaahan sijoittautuneen työnantajan kanssa tehtyyn työsopimukseen.

Kausiluonteisena pidetään toimintaa, jonka olosuhteisiin liittyvä toistuva tapahtuma tai tapahtumasarja sitoo tiettyyn aikaan vuodesta, jolloin työvoimaa tarvitaan huomattavasti enemmän kuin tavallisesti käynnissä olevassa toiminnassa (tyypillisesti maatalous- ja puutarhatyö, matkailu).

Direktiivissä säädetään maahanpääsyn perusteista ja edellytyksistä työskentelylle kausityössä. Hakemuksessa on esitettävä työsopimus tai sitova työtarjous, jossa määritellään työsuhteen ehdot, ja muun muassa selvitys majoituksesta. Työsuhteen ehtojen on oltava luvan myöntävässä työntekomaassa sovellettavien lakien, työehtosopimusten ja/tai käytäntöjen mukaisia.

Kausityöntekijöillä on oikeus yhdenvertaiseen kohteluun työntekomaan työntekijöiden kanssa muun muassa työelämän ja erällä sosiaaliturvan aloilla. Direktiivin tarkoituksena on myös estää kausityöntekijöiden taloudellinen ja sosiaalinen hyväksikäyttö. Direktiivissä säädetään työnantajiin kohdistettavista seuraamuksista, jos ne eivät ole täyttäneet direktiivistä johtuvia velvoitteitaan.

Jäsenvaltioiden on määrättävä kausityöntekijöiden oleskelun enimmäiskestoksi viidestä yhdeksään kuukautta 12 kuukauden jaksolla. Lähtökohtaisesti tuon ajanjakson päättymisen jälkeen kausityöntekijän on poistuttava maasta. Direktiivissä säädetään myös helpotuksista niille kausityöntekijöille, jotka tulevat kausityöhön toistuvasti.

Kausityödirektiivi sääntelee näin ollen nykyistä tiukemmin niitä minimiolosuhteita, joissa kausityötä voidaan teettää. Tämä koskee kuitenkin nimenomaan työsuhteessa tehtävää työtä. Kausityöntekijän käsite on kuitenkin määritelty direktiivissä ilman viittausta kansalliseen työsuhteen käsitteeseen.

Mikäli työsuhteessa olevien marjanpoimijoiden rekrytoinnissa pyrittäisiin käyttämään hyväksi Suomeen sijoittautuneita yksityisiä työnvälitysyriä, kuten työvoiman vuokrausyrityksiä, tulee näihin soveltaa työnvälityksen maksukieltoa. Asiasta on säännelty julkisesta työvoima- ja yrityspalvelulain (91672012) 12 luvun 4 ja 5 §:ssä, jotka perustuvat ILO:n yksityistä työnvälitystä koskeviin sopimuksiin sekä EU:n vuokratyödirektiiviin. Lain mukaan yksityisiä työvoimapalveluja (työnvälityspalveluja ja muita työnhakuun liittyviä palveluja sekä työvoiman vuokrausta) tarjoavat eivät saa periä maksua (työnvälityksen

maksukielto) henkilöasiakkaalta tarjoamistaan työnvälityspalveluista, avoimia työpaikkoja ja työnhakua koskevan tiedon välittämisestä ja neuvonnasta tai työnhakijaksi rekisteröimisestä. Maksua ei saa periä myöskään vuokratyöntekijältä, joka toimeksiannon päättymisen jälkeen siirtyy työsopimuslain 1 luvun 7 §:ssä tarkoitetun käyttäjäryityksen palvelukseen.

Mikäli metsämarjanpoimijoita olisi pidettävä työsuhteisina, tulisi heihin sovellettavaksi myös EU:n työaikadirektiivin (2010/0210(COD)/PE-CONS 113/13) mukainen työaikasääntely. Direktiivi mahdollistaa kuitenkin sen, että jäsenvaltiot säätävät poikkeuksia direktiivin edellyttämistä päivittäistä ja viikoittaista lepoaikaa, viikoittaista enimmäistyöaikaa, yötyön kestoa ja vertailujaksoja koskevista säännöksistä mm. tilanteissa, joissa toiminnan erityispiirteiden vuoksi työajan pituutta ei mitata tai määritellä ennalta tai työntekijät voivat itse päättää siitä. Tällöinkin tulee ottaa huomioon työntekijöiden turvallisuuden ja terveyden suojelemisessa noudatettavat yleiset periaatteet.

Pohjustuksena seuraavassa luvussa esitettävälle muutoksille tarkastellaan Ruotsin tämän hetkistä tilannetta ja kuulemieni organisaatioiden esittämiä ehdotuksia.

Ruotsi

Ruotsissa poimijat ovat palkattuja. Heihin sovelletaan kunta-alan (Kommunal) sopimuksen taulukkopalkkoja (lähinnä alimmat taulukkopalkat), joissa on myös joustavia määräyksiä työajoista sekä muita poiminnan olosuhteisiin liittyviä ehtoja. Työntekijöitä tulee maahan myös vuokratyöntekijöinä ja heihin edellytetään sovellettavan yhtäläillä em. sopimusta. Osa palkkioista maksetaan päivärahoina ja kulukorvauksina. Poimijat ovat tällöin myös lähdeveron piirissä 12 300 € ylittävstä tulosta. Laki edellyttää, että poimijoita maahan tuovalla ja heitä vuokraavalla yrityksellä on Ruotsissa todellinen toimipiste, josta yhdyshenkilön tarvittaessa (esimerkiksi poimintakauden aikana) tavoittaa.

Alustavasti saatujen tietojen mukaan edessä olevaa kautta koskevat sopimusneuvottelut saattavat johtaa työnantajan velvollisuuksien lisääntymiseen poimijoiden varustuksen sekä auto- ja polttoainekulujen maksamisessa. Ilmeisesti joidenkin poiminnan järjestäjien katsotaan näiden kulujen kautta ottavan takaisin palkkoina maksettua.

Suomessa toimivista marjanostajayrityksistä ainakin Polaricalla on runsaasti poimintaa myös Ruotsissa. Yrityksillä on kuukausipalkan lisäksi käytössä kannustuspalkintoja, joiden avulla on todettu poimijoiden pääsevän tuloksiin, jotka yleensä johtavat kuukausipalkan kattamiseen yltävän poimintamäärän ylittymiseen. Poimijat saavat marjoista normaalin myyntitulon siltä osin, kun poimintatulos ylittää palkan ja kustannukset. Työsuhteessa löytyvät ohjauskeinot myös tilanteeseen, jossa poimija ei jostain syystä yllä riittävään tulokseen.

Poimijoiden määrä on Ruotsissa noussut nopeasti suureksi ja esimerkiksi Thaimaasta sinne tulee yli 6 000 poimijaa vuosittain. Ruotsin Thaimaan lähetystössä vaadittavaa lupaprosessia hoitaa Ruotsin Migrationsverketin edustaja, ei ulkoministeriön. Ruotsin käytäntö on tuonut myös ei-toivottavia piirteitä, kun poimijoille ei ole aina tilitetty kaikkea heidän ansaitsemaansa. Ruotsi on tiukentanut tämän vuoksi säädöksiä ja valvontaa.

Ruotsissa toimiessaan Polarica (Polarica AB) on ennen poimintakautta 2012 julkaissut oman ”Marjanpoimintapolitiikan” julistuksensa. Sen mukaan heidän poimijoidensa kohtelua koskevat The Global Compactin kymmenen vaatimusta, jotka perustuvat YK:n ihmisoikeusjulistukseen, ILO:n konventioihin ihmisoikeuksista työelämässä, Rio:n julistukseen kestävästä kehityksestä ja YK:n korruption vastaiseen konventioon samoin kuin lakeihin ja asetuksiin niissä maissa, joissa toimitaan. Näihin kuuluvat myös maahanmuuttotoiminnan säännökset, jotka koskevat työolosuhteita ja

työehtosopimuksia. Asumisen, autojen ja ruoan tulee täyttää ruotsalaiset vaatimukset. Rekrytointi-prosessissa poimijoiden kustannusten tulee olla läpinäkyvät ja poimijoiden tulee saada täysin kattavat tiedot poimintaolosuhteista, kustannuksista Thaimaassa ja Ruotsissa sekä ansaintamahdollisuuksista. Tiedot on annettava ennen sopimusten tekemistä. Rekrytoijien, poimijoiden ja marjanvälittäjien on noudatettava julistettua politiikkaa.

Yhtiö on nyttemmin, ruotsalaisen kauppaketju ICA:n suosituksesta, julistanut pyrkivänsä sosiaalisen vastuujärjestelmä ISO 26000 standardin noudattamiseen. Se mahdollistaisi myös ulkopuolisen vertailukelpoisen tarkastuksen. Polarica on samalla vähentänyt ulkopuolisten ns. vapaiden poimijoiden marjojen ostoa, koska varmuutta heidän maahantulo- ja tulonmuodostusprosessinsa luonteesta ei ole.

Myös toinen suuri ruotsalainen toimija, puutarha- ja metsämarjojen tukkukaupparyitys Olle Svenssons AB, täsmensi toimintapolitiikkaansa ICA:n toimeenpaneman tarkastuksen jälkeen. Tarkastuksen keskeinen tulos oli, että toiminnan dokumentointirutiineita oli parannettava. Vuonna 2013 Olle Svenssons AB julkaisi yhteistyökumppaninsa, marjanpoimijayritys Ransäters Invest AB:n, kanssa ruotsin- ja thaikielisen käsikirjan, joka sisältää marjanpoiminnan toimintakoodin. Käsikirja sisältää yksityiskohtaisemmin lueteltuna käytännössä samat asiat kuin Polarican julistuskin. Yhtiöt ilmoittivat maksavansa 2013 marjastuskaudella 18 975 kruunun takuukuukausipalkkaa niille noin 1 100 poimijalle, jotka he palkkaavat. Yhtiöt ovat myös edistäneet järjestäytynyttä ja pimeää työtä ehkäisemään pyrkivää marjanostajien velvoitetta ja poimijoiden rekisteröintiä.

Suomi

Elintarviketeollisuusliiton jäsenyhdistys Luonnontuoteteollisuusyhdistys on määritellyt keskeiset ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden kutsumiseen liittyvät näkökohdat ja toimintatavat ja ilmoittaa, että sen jäsenyritykset ovat sitoutuneet nämä sisältävän asiakirjan noudattamiseen, kun ne kutsuvat ulkomaalaisia marjanpoimijoita Suomeen. Asiakirjan mukaan jäsenyritykset ottavat käyttöön sosiaalisen vastuujärjestelmän ISO 26 000 ja kannustavat myös muita alan toimijoita vastuujärjestelmän kehittämiseen. Kutsujan todetaan olevan vastuussa poimijoista. Muiltakin osin asiakirjassa sitoudutaan noudattamaan niitä periaatteita, jotka ilmenevät ulkoministeriön kausityöohjeissa.

Asiakirja ei kuitenkaan sisällä vastuunottoa rekrytointiketjusta eikä sen sisältämien taloudellisten sidonnaisuuksien käytännesääntöjä. Asiakirjassa ei sanota tultaisinko ISO 26 000 noudattamista varmentamaan sertifikaateilla (toistaiseksi näin ei ole tapahtunut), auditoimaan ja miten. Siinä ei myöskään sitouduta poimijoiden minimi- tai takuutuloon tai nettotulon takaavaan marjoista maksettavaan hintaan (jonka osalta yhdistyksen jäsenillä on yhdessä keskeisten kauppaketjujen kanssa määräävä asema). Kaikki yhdistyksen jäsenet eivät ole sitoumusta noudattaneet kaudella 2013 ja joidenkin yhdistysten maksut poimijoille ja BAAC-pankille viivästyivät vuoden 2014 puolelle. Tässä suhteessa, vaikka yhdistyksen sitoumus on askel parempaan ja sillä pystyttäisiinkin poimijoiden olosuhteiden laatua parantamaan paremmin kuin ilman sitä, on vaihtelu olosuhteissa ainakin toistaiseksi ollut samansuuntainen kuin yhdistykseen kuulumattomien keskuudessa.

Thaimaan Suomen lähetystö

Kesän 2013 ongelmatapahtumien johdosta Thaimaan Suomen lähetystö on esittänyt suurlähettilään kirjeellä Thaimaan työministeriölle suositukset, joita se toivoo noudatettavan. Näiden mukaan poimijoita ulkomaille lähettävien on rekisteröidyttävä Thaimaan työministeriöön, maksettava kirjautumismaksu ja esitettävä toimintasuunnitelma, jolla pyritään varmistamaan poimijoiden hyvinvointi ja tulot. Lähetystö esitti, että Thaimaan työministeriö keskustelee Suomen viranomaisten

kanssa kiintiöiden rajoittamisesta; toimintatavoista, joilla marjanostajayritykset jakaisivat ylläpitokustannukset poimijoiden Suomessa oloaikana; minimitulotakuusta poimijoille; poimijoiden aikaisemman kokemuksen ja taustan tarkistamisesta ennen viisumin myöntämistä; poimijoiden oikeudet ja olosuhteet turvaavan aseman luomisesta sekä menettelyn aikaansaamisesta varmistamaan normaalien standardien mukaiset työolosuhteet ja työajan.

Näistä asioista myös keskusteltiin minun ja Suomen Thaimaan lähetystön tapaamisessa ministeriön johdon kanssa.

Kansainvälinen työjärjestö (ILO) ja Kansainvälinen siirtolaisjärjestö (IOM)

ILO:n Aasian yksikkö on tehnyt selvityksen metsämarjanpoimijoiden olosuhteista Ruotsissa. Selvityksessään se suosittelee laajaa ja avointa julkisuutta poimijoiden rekrytoinnissa tapahtuneista virheellisyyksistä; rekrytointitoimijoiden ohjaamista ja kontrollia; ulkomaille lähtevien työntekijöiden parempaa suojelua mm. vahvistamalla Thaimaan lähetystöjen osaamista maissa, joihin kausityöntekijöitä menee paljon. Lisäksi suositellaan Thaimaan viranomaisten välisen yhteistyön parantamista, ansaitsemismahdollisuuksien parantamista Thaimaassa sekä poimijoiden omien toimintaedellytysten parantamista.

Keskustelussa ILO:n edustajan kanssa Bangkokissa tämä painotti erityisesti tarvetta menettelylle, jossa koordinaattorit veloitettaisiin muodostamaan yhdistys, joka tekisi jäseniä sitovan toimintatapasopimuksen Thaimaan työministeriön kanssa. Muita kuin yhdistykseen kuuluvia koordinaattoreita ei hyväksyttäisi.

Keskustelussani IOM:n Bangkokin edustajien kanssa nämä esittivät, että IOM voisi vähitellen yhä vahvemmin tulla mukaan rekrytointi-, matkustus- ja poiminnan järjestämisprosessiin. Tämä takaisi poimijoiden riittävän kouluttamisen, korruptiovapaan prosessin Thaimaassa sekä voittoa tavoittelemattoman matkustamisen Suomeen ja toimintaolosuhteiden järjestämisen Suomessa. IOM:llä on kokemusta vastaavista thaimaalaisten maataloustyöntekijöiden ulkomailta työskentelyn järjestämisestä – tosin työskentelyjaksot ovat olleet pidempiä, eivät kausityöluonteisia.

Ehdotukset

Nykyisessä toimintatavassa poimijoiden riskit ovat suuret. Kyse ei ole pelkästään eroista marjojen satokausissa, vaan marjojen ostajat, koordinaattorit ja poimintaleirien toteuttajat voivat vaikuttaa poimijoiden ansioihin monella tavalla. On myös mahdollista, että tapahtuu konkursseja, joissa poimijat jäävät kokonaan ilman ansioitaan. Poimijoiden on pakko sopeutua tilanteeseen, joka voi olla täysin toisenlainen kuin mihin he ovat ennakkoinformaation varassa varautuneet. Joka tapauksessa he ovat käytännössä sidottuja marjanostajayrityksen ohjaukseen jo pelkästään taloudellisten seikkojen vuoksi. Käytännössä marjanostajat siirtävät toimintaan liittyvää taloudellista riskiä poimijoille ja pystyvät näin vähentämään omia taloudellisia riskejään.

Ei ole löydettävissä mitään oleellista syytä, miksi Suomen lainsäädännön tai siitä esitettyjen tulkintojen pitäisi poiketa Ruotsin vastaavasta tilanteesta. Ne suositukset, joita alan järjestäytyneet yritykset ovat esittäneet noudatettaviksi, eivät poista edellä mainittuja epäkohtia. Ne voivat hyvin toteutettuina merkitä parannuksia poimijoiden olosuhteisiin, mutta samaan saattaa velvoittaa myös juuri hyväksytty EU:n kausityödirektiivi. Työsuhteinen toiminta on Ruotsissakin ollut marjanostajille kannattavaa.

Tilanteen korjaamiseksi olisi tarpeen selkeyttää marjanpoimijoiden oikeudellista asemaa. Tämä voidaan tehdä poimijoiden maahantuloon ja taloudelliseen asemaan liittyvällä sääntelyllä. Lisäksi olisi varmistettava, että Suomeen saapuvat metsämarjanpoimijat eivät jää vaille kohtuullista suojaa. Ei ole mahdollista, että poimijat jäävät turvan ulkopuolelle sen vuoksi, että lainsäädäntö ei tunnista tämän tyyppistä toimintaa tai työntekoa. Myös ongelmat Thaimaassa kaipaavat ratkaisua.

Marjanpoimijoiden oikeudellista asemaa on joka tapauksessa syytä arvioida myös EU:n kausityödirektiivin toimeenpanon yhteydessä.

Työmarkkina-aseman selkeyttäminen

Thaimaalaisten metsämarjanpoimijoiden asema muistuttaa monessa suhteessa työsopimussuhdetta.

Työneuvoston muutaman vuoden takaisessa lausunnossa poimijoiden ei katsottu tekevän työsuhteessa tehtävää työtä. Koska aiemman lausunnon pohjana olevat asiat ovat saaneet kokonaan uutta tietoa tutkijoiden (Rantanen ja Valkonen, 2011) raportista ja aiemmat käsitykset myös poikkeavat selvästi kesällä 2013 julkisuuteen tulleista poimijoiden olosuhteista, on perusteltua, että työneuvosto arvioi uudelleen poimijoiden oikeudellisen aseman. Toinen arviointiin merkittävästi vaikuttava asia on EU:n uusi kausityödirektiivi. Se vahvistaa tilannetta, jossa EU-lainsäädäntökään ei tunne työsuhteen ja yritystoiminnan lisäksi muuta järjestetyn ansainnan muotoa.

Suomeen on viime vuosina joitain kertoja yritetty tuoda työntekijöitä rakennustyöhön yrittäjinä, mutta näissä tapauksissa työsuojeluviranomainen on tulkinnut henkilöiden olevan työntekijän asemassa. Ratkaisun työsuhteen tunnusmerkkien täyttämistä tekee viime kädessä tuomioistuin. Työneuvoston lausunnolla ei ole sitovaa merkitystä.

Jos poimijat työskentelevät työsuhteessa, heihin tulee sovellettavaksi koko Suomen työlainsäädäntö (palkkaus, työajat, vuosilomat, työturvallisuus, työterveyshuolto, työsuojelun valvonta), jollei lainsäädännössä ole säädetty soveltamisalapoikkeuksia. Myös kausityötä koskevan direktiivin säännökset tulevat sovellettaviksi työsuhteisiin poimijoihin. Kausityöntekijöiltä voidaan edellyttää viisumin lisäksi työlupaa tai että viisumiharkintaan voidaan liittää samoja elementtejä kuin työluvan myöntämisessä on. Työluvan saamiseen liittyy harkintaa, jossa on tarkasteltava poimijan maahantulon taloudellisia edellytyksiä: poimijan on pystyttävä joko mukanaan tuomilla tai ansaitsemillaan varoilla maksamaan oleskelunsa maassa ja saavuttamaan työmäärään suhteutettuna kohtuullisen nettotulon.

Ehdot tulisi sisällyttää kausityötä koskevan direktiivin implementointiin, mikä toisi lisää joustavuutta. Poimijat voisivat esimerkiksi työskennellä sekä puutarhoissa että metsämarjanpoiminnassa ja useammalle työnantajalle samanaikaisesti tai toisiaan seuraavissa jaksoissa.

Työsuhteisten poimijoiden tuloa verotetaan palkkatulona. Toisaalta vuoden 2014 alusta muuttuneen verolainsäädännön mukaan kausityöstä saatavien tulojen veroprosentti on alhainen. Aiemmin, ulkomailla asuvan Suomessa saamaa tuloa verotettiin lähdeverona, jossa veroprosentti on 35, mutta vuodenvaihteen 2014 jälkeen alle 9 kk työskentelevän on mahdollista valita progressiivisen verokortin mukainen verotus. Esimerkiksi vähennysmahdollisuudet kuluista ja mahdollinen päivärahakäytäntö nostavat verotettavan tulon alarajan verraten korkealle. Työsuhteisina poimijat olisivat palkkaturvan piirissä.

Työluvan antamisessa poimijoiden maahantulon taloudellisen perustan harkinta tulee siirtää pois lähetystöiltä, koska ei ole lähetystöjen henkilöresurssien kannalta järkevää pitää pelkästään tätä

tarkoitusta varten erityisasiantuntijoita. Toimiva viranomaislainen voisi tällöin olla luontevasti työntekijöiden oleskelulupien työvoimapolitiittisesta harkinnasta vastaava TE-toimisto, joka tarvittaessa saisi laajemman taustakuvan muodostamiseksi ja jäljempänä esitettävien kriteerien täyttymisen varmistamiseksi asiantuntija-apua ELY-keskukselta. Nämä tarkistaisivat yhteistoiminnassa Thaimaan työministeriön alaisen hallinnon kanssa myös sen, että maahantulon organisoija ja poimijan mahdollinen taloudellinen ylläpitäjä on yksilöitävissä (rekisteröitynyt) sekä että hän on täyttänyt ja myös vastaisuudessa pystyy täyttämään taloudelliset velvoitteensa ja toimii säädösten mukaan. TE-toimiston käytössä tullee tätä tarkistusta varten olemaan Harmaan talouden selvitysyksikön tuottamat velvoitteidenhoitoselvitykset (VHS). TE-toimisto voisi tehdä viisumiharkintaan taloudellisen ja työehtoihin liittyvän harkinnan tai myöntää viisumiin liittyvän erillisen työluvan.

Työsuhteisiin liittyy myös työsuojeluviranomaisten tarkastustoiminta, joka kohdistuu työsuhteen ehtoihin ja työskentelyolosuhteisiin. Jos metsämarjanpoiminta tapahtuisi työsuhteessa, tällöin myös tämän alan työnantajilla olisi ulkomaalaislain 86 a §:n 2 momentin mukainen velvollisuus toimittaa tiedot ulkomaalaisen työnteosta TE-toimistoon rekisteröitäväksi. Työsuojeluviranomaisella on käyttöoikeus näihin tietoihin, joten se voisi niiden perusteella suunnata ja tehostaa kenttävalvontaansa. Toiminnan onnistuminen edellyttää kaikilta viranomaisilta hyvää osaamista marjanpoiminnan järjestämisestä sekä tähän liittyviä kansallisia ja kansainvälisiä kontakteja. Voi olla tarpeen, että koko toimintaketjun toteutukseen hankitaan ajoittain kansainvälistä auditointia.

Jos poiminta muuttuu työsuhteiseksi, toimijoiksi voi tulla Ruotsin tapaan uudentyyppisiä työvoimavälittäjiä. Tätä toimintaa on kausityödirektiivinkin mukaan säänneltävä niin, että työvoimaa välittävältä toimijalta vaaditaan Suomessa toimipiste ja yhdyshenkilö, joka on tavoitettavissa milloin tahansa mahdollisissa ongelmatilanteissa. Tämä muuttaa myös koordinaattoreiden nykyistä asemaa. On myös suotavaa, että marjoja ostavat yhtiöt menettelevät niin, että heille marjoja myyvät poimijat työskentelevät lakien edellyttämässä olosuhteissa ja suhtautuvat varoen sellaisiin ulkomaisiin poimijoihin, joiden tausta ja olosuhteet eivät ole selvillä.

Erillislakivaihtoehto

Toinen vaihtoehto olisi erillislaki, joka koskisi kausityöhön tulevia metsämarjanpoimijoita. Erillislain eri muotojen lähtökohtana olisi joko työsuhte kevennetyn sääntelyn piirissä tai nykyisenkaltaisen poiminta itsensä työllistämisenä ilman työsuhdetta. Eri toimijoiden keskinäisiä suhteita, vastuita ja velvollisuuksia täsmennettäisiin molemmissa vaihtoehtoissa huomioon ottaen direktiivien asettamat vaatimukset.

Erillislaki on kuitenkin aina huono vaihtoehto ja sellaista pitää lähtökohtaisesti välttää.

Jos vahvaan uuden kategorian muodostavaan lakiin päädyttäisiin, Suomeen syntyisi työsuhteen ja yrittäjätyön väliin kolmas työnteon kategoria. Laissa pitäisi säätää oikeuksista ja velvollisuuksista marjanostajan, välittäjän, Suomen viranomaisten ja poimijoiden osalta. Lisäksi eri toimijoiden väliset oikeussuhteet pitäisi laissa määritellä. Mahdollista erillislakia laadittaessa tulisi arvioida myös tarve ottaa huomioon vasta hyväksytty EU:n kausityödirektiivi.

Lain sisältö olisi vähintään seuraava.

- *Kausityöntekijän määritelmä eri tilanteissa.* Olisi esimerkiksi turhaa ylläpitää nykyistä yhteen kolmen kuukauden kauteen perustuvaa rajoitetta ja mahdollistaa esimerkiksi kahden kauden sujuva yhdistäminen. Rajoitus, jonka mukaan kausityöntekijät saisivat tehdä työtä kauden

aikana vain yhdelle työnantajalle ilman oikeutta poimia ja myydä metsämarjoja vapaasti, tulisi poistaa. Jos kausityödirektiivin arvioidaan soveltuvan metsämarjanpoimijoihin, tulisi sääntelyssä ottaa huomioon sen määritelmät, ml. kausityöntekijän määritelmä sekä muut velvoitteet.

- *Maahan kutsumisoikeuden kriteerit.* Keskeisenä on mahdollisuus tarjota riittävät tulot ja olosuhteet hintaan, joka tekee mahdolliseksi vähintään 30 € keskimääräisen nettotulon poimintapäiviltä. Passiiviset päivät tulee minimoida. Toimijoilla on oltava selkeästi todennettava taloudellinen kyky hoitaa vastuunsa poimijoille kauden aikana. Kutsujan on vastattava alihankkijoidensa toiminnasta, myös koordinaattorin tai muun rekrytoijan. Toimijoilla on oltava selkeä poimijakohtainen kirjanpito poimintatuloksesta ja maksetuista hinnoista, niiden tilityksestä sekä perityistä kustannuksista mukaan lukien mahdolliset poimijoiden velat ja niiden mahdolliset takaukset. Muutenkin toiminta on tarkasti kuvattava valvontaa varten. Poimijoiden ennakkoinformaation ja koulutuksen tulee täyttää kriteerit, joiden avulla poimijat saavat tilanteesta realistisen kuvan.
- *Vuosittaisen kokonaiskiintiön määrittäminen.* Kokonaiskiintiö asetetaan hyvissä ajoin etukäteen ja sen on perustuttava tietoihin markkinatilanteen kehityksestä ja mm. marjojen varastotilanteesta. Lisäksi on otettava huomioon ainakin marjapaikkojen yleinen riittävyys ja laadukkaiden majoitustilojen riittävyys. Kiintiötä kutsujille jaettaessa on otettava huomioon em. lisäksi se, että henkilöidyn kutsujan toiminta on ollut poimijoiden ja viranomaisten suuntaan laatu- ja talouskriteereiltään mahdollisimman virheetöntä. Kiintiötä on voitava laajentaa, supistaa tai poistaa kokonaan mm. todetun perusteella.
- *Poimijoiden olosuhteet ja vapaudet.* Poimijoiden olosuhteiden tulee täyttää kansalliset kriteerit, esimerkiksi majoituksen tulee olla pitkäaikaismajoituksen lupakriteerit täyttävä. Poimijoilla ja kutsuvalla yrityksellä on oltava Suomessa ja poimijan kotimaassa pätevä kirjallinen sopimus taloudellisista suhteista niin, että poimijan velvoitteet ja todelliset vapaudet suhteessa mahdollisiin lainoihin on kirjattu; on voitava varmistaa, että poimija on ymmärtänyt sopimuksen sisällön ja luonteen.
- *Viranomaisten työnjako* mm. viisumiedellytysten ja mahdollisen työluvan harkinnassa ja toiminnan valvonnassa.

Muuta Suomessa toteutettavaa

Verotuksen kokonaisuutta tarkasteltaessa olisi mahdollista ottaa kantaa myös marjojen (ja sienten) myynnin nykyiseen verottomuuteen. Poimintatuloille voidaan aina asettaa alaraja, jonka ylittävää tuloa verotettaisiin.

Poimijoiden ja marjanostajien välinen taloudellinen yhteys on voinut johtaa tilanteisiin, joissa ihmiskaupan tunnusmerkit täytyvät. Thaimaalaiset marjanpoimijat ovat huomattavasti heikommassa asemassa kuin suomalaiset tai EU-kansalaiset. He esimerkiksi ajattelevat, että Thaimaassa allekirjoitettu yksipuolinen asiakirja heitä velvoittavista toimintasäännöistä Suomessa sitoo heitä myös Suomen lainsäädännön mukaan. Siksi syyttäjälaitokselta pitää edellyttää nykyistä syvällisempää osaamista kausityöntekijöiden maahantuloprosesseista ja ihmiskaupasta. Valtakunnansyyttäjän on hyvä tehdä asiassa yhteistyötä vähemmistövaltuutetun kanssa.

Monilla alueilla kunnat ja pelastuslaitokset ovat sallineet poimijoiden majoittua viikoiksi ja kuukausiksikin tiloihin, joita tulisi käyttää vain säädösten sallimaan tilapäismajoitukseen. Tilapäismajoitus ymmärretään yleisesti muutaman päivän majoitustarpeeksi. Jotkin pelastuslaitokset ovat viime vuosina tehneet yhteistyötä kuntien rakennustoimen kanssa, jotta tiloja on saatu muutettua ominaisuuksiltaan pysyvän majoituksen mahdollistaviksi. Tämä menettely tulee toteuttaa koko maassa. Tarvittaessa asiasta tulee velvoittaa esimerkiksi maankäyttö- ja rakennuslaissa.

Ostettavien marjojen hinta näyttäisi joka vuosi vakioituvan suurimpien marjanostajien määrittämän hinnan mukaan. Hintaan vaikuttaa myös keskeisesti se, mitä suurimmat kauppaketjut Kesko ja S-ryhmä haluavat maksaa puhdistetusta marjasta. Voisi olla selkeyttävää, että Kuluttaja- ja kilpailuvirasto (KKV) tekisi selvityksen hintojen määräytymisestä. Tämä tapahtuisi varmimmin, jos joku marjojen poimija ja myyjä tekisi tästä asianosaisena kantelun KKV:lle. Ruotsin tapaan kauppaketjut voisivat myös omaaloitteisesti arvioida vastuutaan marjanpoiminnassa.

Poimijoiden nettotulojen laskentatapa on joka tapauksessa yhdenmukaistettava. Nyt jotkin yritykset (pienet) esimerkiksi tarjoavat majoituksen ja ruoan ilmaiseksi, kun taas toisilla näistä peritään huomattavasti toisistaan eroavia summia samoin kuin autojen käytöstäkin.

Marjojen jalostuksen lisäarvoa Suomessa voidaan ja on syytä nostaa. On toivottavaa, että marja-ala, terveystuoteala, VTT ja Tekes (mahdollisesti Sitra ja maa- ja metsätalousministeriö maaseutuelinkeinojen kehittämisen rahoittajana) käynnistäisivät hankkeen valmistelun. Siihen tulisi sisällyttää myös suomalaisten marjojen voimakas kansainvälinen markkinointi maailman parhaimpina marjoina ja sen varmistaminen, että suomalaiset marjat voidaan tuonti- ja vientikaupassa pitää erillään ulkomaisista marjoista.

Toimenpiteitä Thaimaassa

Myös Thaimaassa on syytä tehdä parannuksia. Koordinaattoritoiminta (kausityöntekijöiden välitys yleensä) voidaan saada tarkempaan kontrolliin esimerkiksi edellyttämällä koordinaattoreiden/välittäjien kuuluvan oman yhdistykseensä, jonka kanssa paikallinen työministeriö neuvottelee alan kehittämisestä. Koordinaattoreiden täytyy jo nyt rekisteröityä.

Nykyiseen menettelyyn, jossa poimijoita maahan kutsuva joutuu suoraan tai välillisesti alihankkijansa (koordinaattorin) kautta takausvastuuseen poimijoiden lainoista tai antaa poimijoille suoraan lainoja, on saatava muoto, joka ei johda poimijoiden sitomiseen marjojen myyntiin vain yhdelle ostajalle. Suomen Bangkokin lähetystön on aloitettava tätä koskeva neuvotteluprosessi Thaimaan viranomaisen ja valtiollisen BAAC-pankin kanssa. Vaihtoehtona on, että matkojen järjestäjäksi tulee ulkopuolinen voittoa tavoittelematon luotettava taho (kuten IOM).

Bangkokin lähetystö voi alkaa kehittää ja toteuttaa Suomeen lähtevien kausityöntekijöiden neuvontajärjestelmää tehtävään soveltuvan, vastaavaa kansainvälistä osaamista edustavan ja voittoa tavoittelemattoman organisaation kanssa. Kyseeseen tulee esimerkiksi IOM tai siihen verrattava organisaatio. Lähetystöllä tulisi olla tämän tapaisen toiminnan järjestämiseen jonkin verran varoja normaalin vuosittaisen toimintamäärärahansa puitteissa. Toimintaa voisi edelleen kehittää Thaimaan työministeriön kanssa neuvotellen siten, että kausityöntekijöiden tulosta Suomeen saataisiin järjestelmä, jossa olisi nykyistä vähemmän vinouttavia tekijöitä.

Lähdeluettelo

Julkaisu:	Julkaisija:	Laatijat:	Julkaisupäivä:
Marsi 2012 Luonnonmarjojen ja -sienten kauppantulomäärät vuonna 2012	Mavi Maaseutuvirasto www.mavi.fi		3/2013
Ulkomaalaiset metsämarjanpoimijat Suomessa	Ulkorajarahasto	Pekka Rantanen ja Jarno Valkonen	15.12.2011
Swedwatch rapport #41 Mors lilla Olle	Swedwatch, Peace and Love Foundation, Svenska kyrkan www.swedwatch.org	Mats Wingborg	Juni 2011
Swedwatch rapport #43 Mors lilla Olle II	Swedwatch, Peace and Love Foundation, Svenska kyrkan www.swedwatch.org	Mats Wingborg och Jonas Fredén	Oktober 2011
Swedwatch rapport #51 Mors lilla Olle III	Swedwatch, Peace and Love Foundation, Svenska kyrkan www.swedwatch.org	Mats Wingborg	Oktober 2012
A case study of Thai migrant workers in Sweden	ILO Internationa Labour Organisation www.ilo.org/publns	Chitraporn Vanaspong	2012
Metsämarjanpoimijat Hankkeen loppuraportti	Sisäasiainministeriö www.intermin.fi/julkaisut	Metsämarjanpoimijat – hanke Pj Tiina Sinkkanen	14/2007
Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the conditions of entry and residence of third- country nationals for the purposes of seasonal employment	Council of the European Union		Brussels, 25 October 2013
Käsikirja viisumihakemusten käsittelyä ja myönnettyjen viisumien muuttamista varten, Komission päätös K (2010) 1620 lopullinen.	Euroopan Komissio		15.9.2011
Berry Report – End of Season 2013	Polarica Oy	Jukka Kristo/Polarica Oy Kalyakorn Phongphit/Durian	October 2013
Polarican yhteiskuntavastuun toimintaperiaatteet 2013 – Marjaprosessi	Polarica Oy	Riikka Knuuti	30.10.2013
Polarican yhteisvastuuraportti 2012 – Villimpää ruokaa kestävästi.	Polarica Oy	Pasi Anttila	2012
Swedwatch rapport #60 Bärbranschen tar krafttag för bättre villkor i blåbärsskogen.	Swedwatch, Svenska kyrkan	Mats Wingborg	Juni 2013
Ulkomaista työvoimaa koskevan sääntelyn toimivuus – Poliisihallituksen toimeksiannosta tehty selvitys.	Harmaa Hirvi Oy	Markku Hirvonen	9.3.2012
Changes in wild berry picking in Finland between 1997 and 2011		Matti Vaara, Olli Saastamoinen, Marjut Turtiainen	
Människohandel och arbetsliv – Rapport från nordisk konferens 27. – 28.11.2012	Nordiska ministerrådet		2013

Liite 1

Asettamiskirje

TEM/2197/00.04.04/2013

07.10.2013

SELVITYS ULKOMAALAISTEN METSÄMARJANPOIMIJOIDEN OLOSUhteista

Asettaminen Työ- ja elinkeinoministeriö ja ulkoasiainministeriö asettavat **osastopäällikkö Markku Wallinin** selvityshenkilöksi laatimaan ehdotuksia ulkomaalaisten metsämarjanpoimijoiden olosuhteisiin liittyvien epäkohtien korjaamiseksi.

Toimikausi **7.10.2013 – 28.2.2014**

Toimeksianto Selvityshenkilön tehtävänä on kartoittaa yhteistyössä eri ministeriöiden ja viranomaisten, marjanpoimintayritysten ja Suomen asianomaisten maiden suurlähetystöjen kanssa kokemukset nykytilanteesta ja siihen liittyvistä muutostarpeista. Selvitystyössä on otettava huomioon aiempi selvitys marjanpoimijoiden tilanteesta (Ulkomaalaiset metsämarjanpoimijat Suomessa, Pekka Rantanen ja Jarno Valkonen 15.12.2011 ja Metsämarjanpoimijat-hankkeen loppuraportti vuodelta 2007).

Selvitystyössä on kartoitettava kokemukset marjanpoimijoiden maksamista kuluista mm. matka- ja oleskelukulut sekä marjanpoiminnasta saaduista nettotuloista. Myös marjanpoimijoiden olosuhteet Suomessa on arvioitava saatujen kokemusten perusteella.

Ehdotusten yhtenä tavoitteena on varmistaa se, että marjanpoimijoiden olosuhteet ovat Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden mukaisia ja että marjanpoimijoille ei aiheudu tappioita marjanpoiminnasta ja siihen liittyvistä kustannuksista. Tähän tavoitteeseen pääsemiseksi on selvitettävä keinoja varmistaa tappioton toiminta alan yritysten yhteisillä järjestelyillä tai muilla tavoin.

Selvityksen taustatuki ja kuulemiset

Selvitystyössä kuullaan kansainvälisiä asiantuntijatahoja ja keskeisiä järjestöjä kuten IOM ja ILO sekä Thaimaan viranomaisia. Työn aikana on konsultoitava keskeisiä työmarkkinajärjestöjä ja elintarviketeollisuutta sekä kartoitettava poimijoiden kokemuksia marjanpoiminnasta.

Selvityshenkilön työn tueksi asetetaan taustaryhmä, jossa on edustus ulkoasiainministeriöstä, työ- ja elinkeinoministeriöstä, sisäministeriöstä, sosiaali- ja terveysministeriöstä ja ympäristöministeriöstä.

Selvityshenkilön tulee tehdä ehdotuksensa 28.2.2014 mennessä.

Markku Wallin tekee selvitystyön virkatyönä oman toimensa ohella.

Erkki Virtanen
Kansliapäällikkö

Pertti Torstila
Valtiosihteeri

Heidi Nummela
Hallitusneuvos